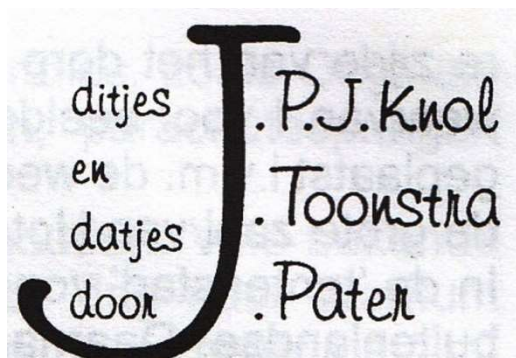

Ditjes en datjes 2002

<i>maand</i>	<i>onderwerp</i>
01	Twee generaties in de zeevishandel te Warffum : Slump en Huisman
02	Tuinbouw in Warffum : Gerko Bos en vele anderen
03/04	Bakker Diek : Jan Albert Dijk, deel 1-2
05/06	Poere : Benjamin Heiman Broekema, deel 1-2
07/08	Een vergeten beroep : kleermaker + oproep om herinneringen te delen
09	De kermis en hun exploitanten in de periode ca. 1925-1940
10	Hoe Warffum Brusselslof (witlof) leerde eten
11	Bouman maakte limonade in kogelflesjes
12	Dienstmeisje Rika, dochter van een arbeider : Rika van Dijk-Tromp + naschrift

2002-01

Twee generaties in de zeevishandel te Warffum : Slump en Huisman

Honderd jaar geleden, omstreeks 1900, was er in ons dorp een palingvisser die de kanalen pachtte om er met zijn fuiken paling te vangen. Deze man, Jan Slump geheten, verkocht zijn vis, vers of gerookt, waarbij hij gebruik maakte van een hondenkar. In die tijd was het venten op deze wijze heel gewoon. Niet alleen Warffum maar ook Baflo, Den Andel en Usquert bezocht hij met zijn hondenkar om vis uit te venten. Jan, een echte socialist, had drie kinderen die hij zowel het socialisme als zijn handelsgeest mee gaf in hun leven. Omdat dochter Stien haar vader mee ging helpen met visventen besloot zoon Kornelis zijn kost te verdienen met fruitverkoop, natuurlijk ook met een hondenkar. Toen Stien, omstreeks 1904 ging trouwen met Pieter Huisman, die vanaf zijn elfde jaar bij een boer had gewerkt, waren deze twee het spoedig eens. Pieter moest ook in de handel. Hij ging 's zomers garnalen vissen en 's winters werd er vis verkocht dat per trein op het station aankwam. Vanaf 1910 lopen de handelwijzen van Kornelis en zuster Stien (want dat was een gewiekste koopvrouw) vrijwel parallel. Zowel Slump als Huisman kochten een paard en wagen, waarmee ze zelf vis uit Zoutkamp haalden en men kon meer meenemen om te venten. Vanzelfsprekend werd ook het ventgebied uitgebreid met plaatsen als Uithuizen en Winsum. Wanneer er een periode minder vis was, werd er overgeschakeld op de verkoop van appels en peren. Dit fruit werd evenals de vis per spoor aangevoerd. Men liet soms een wagen vol appels en peren komen uit Olst of Wijhe. Het fruit werd dan

opgeslagen in een schuur in de Kalverstraat. Hoewel de zwagers Kornelis en Pieter in feite concurrenten waren, liep men elkaar niet voor de voeten. Ieder had zijn eigen ventgebied. Hoe snel de veranderingen in het begin van de vorige eeuw gingen, is nauwelijks voor te stellen. In 1910 ventte men nog met een kar waarvoor drie honden liepen en in 1923 kocht Kornelis een auto en in 1924 kocht Pieter een auto. Het werd een T-Ford die eerst half werd gesloopt om het achterste gedeelte te voorzien van een laadbak. Het halen van een rijbewijs was geen probleem. Pieter reed naar Usquert waar de examinerator woonde. Deze zei tegen hem: 'Hou bist hier koom n jong?' Waarop Pieter zei: 'Ja mit mien auto natuurlijk.' 'Nou', zei de man, 'din kens ja al rieden, den bis doe d'r kloar mit'. Pieter ging met een rijbewijs terug naar huis, maar toen hij op 't Oldiek aankwam bleek dat hij de hele reis met de handrem erop had gereden. Vanaf nu werd het ventgebied groter. Men ging o.a. naar Veendam, Wildervank, Pekela, Heiligerlee en Winschoten. Men had daar wekelijks een vaste route. Kornelis kocht achter zijn T-Ford een aanhangwagen waarmee hij vis kon halen uit Zoutkamp en Harlingen, maar ook fruit uit Wijhe, ja zelfs uit Limburg. Toen Sjoerd Huisman achttien jaar werd gingen de Huismannen met twee wagens venten. Twee Chevrolet vrachtwagens die Gorter uit Roodeschool leverde. Hierop reden niet alleen vader Pieter en Sjoerd maar ook moeder Stien reed met de vrachtauto hetgeen in die tijd een grote bezienswaardigheid was. Het ging direct door het hele dorp. 'Heb ie t aal heard, dat minsk van Huusman, dei rooie, ridt allain op zo'n grode vrachtwoagen. Hou duurt ze t'.

In 1932 met het gereed komen van de Afsluitdijk kwam er een grote verandering in Warffums zeevishandel. De keuze werd gemaakt om in het vervolg vooral in vis te handelen, de fruithandel werd op een laag pitje gezet. De familie Huisman ging met drie vrachtwagens rijden evenals de familie Slump, waar Kornelis werd geassisteerd door zijn zonen Jan en Johan. Vanaf nu kon de vis worden gehaald van de grote visafslag te IJmuiden. Sjoerd zegt hierover: 'Het was in het begin erg moeilijk om hier de handel te leren. De afslag ging razend snel, je moest heel goed opletten tussen al die handelaren en grossiers.'

In 1934 trouwde Sjoerd met Trijntje de Vries en het jonge paar ging wonen in het laatste huisje aan de Schaapweg nr. 16. Sjoerd zijn ouders woonden direct om de hoek op Oudendijk nr. 18. Achter hun huis stond een schuur en Stien, de koopvrouw, kwam op het idee dat men daarin wel haring kon roken. Zo gezegd, zo gedaan. Er werd regelmatig extra haring ingekocht die per twintig stuks aan slangetjes werden geregen om te worden gerookt. Dit was alles behalve gezond werk. Er gingen weken voorbij dat Trijn vanwege de rook niet meer uit haar ogen kon kijken. Het water liep haar soms uit neus en ogen. Toch was dit een lucratieve handel. Sjoerd: 'Moe verkocht toun nadde en droge bukkens en ook scharretjes dei in de wiend dreugd werden.' Ondanks alle vis werd de handel in fruit niet vergeten. In het begin van de week ventte men met vis en vrijdags en zaterdags met fruit. Tot 1939 floreerde de zaak geweldig. Er kwam echter een kink in de kabel toen de Nederlandse regering twee van de drie vrachtwagens vorderden voor het leger. Hiermee viel in feite de hele kostwinning weg. Wel kreeg men een vergoeding voor gederfde inkomsten gebaseerd op het inkomen van de voorgaande jaren. De firma Huisman had juist dat jaar een nieuw pand laten bouwen aan de Juffer Marthastraat, toen nog 'Nijeweg' nr. 15/16. Het was een bedrijfspand met beneden grote schuurruimte en daarboven twee woningen. Behalve fruit was er dus geen handel meer. Echter een goede koopman is niet voor één gat te vangen. Er werd overgeschakeld op garnalen. Deze werden gehaald in Zoutkamp en ze werden direct verspreid bij pelsters in Warffum en wijde omgeving. 's

Middags werden de garnalen weer opgehaald en naar het nieuwe pand aan de 'Nijeweg' gebracht. Hier stond Trijn dan tot 's nachts twee uur de garnalen te spoelen, af te wegen, te conserveren en in kistjes te verpakken. Om vijf uur 's ochtends kwamen dan de mannen om ze weg te brengen, zodat de garnalen de ene dag gevangen de volgende morgen in de winkels stonden. Reeds voor de oorlog hadden de Huismannen een knecht, eerst Jan Bijsterveld en daarna Jan Jans.

In het begin van de Duitse bezetting (1941) kwam moe Stien op het idee om de overgebleven Chevrolet geheel te demonteren en de onderdelen verspreid over het dorp te verstoppert onder stro en hooi. Mochten de Duitsers ergens iets vinden, dan konden ze er niets mee doen. Tijdens de oorlogsjaren moest Sjoerd, om tewerkstelling in Duitsland te ontlopen, onderduiken. Hij vond onderdak in de molen van Dijksterhuis, zijn overbuurman van de Oudendijk, die hij overdag hielp met zijn werkzaamheden. Met de bevrijding in 1945 kwamen zowel Sjoerd als de vrachtwagen weer boven water. Binnen de kortste keren werd de Chevrolet rijklaar gemaakt en de vishandel kon weer worden opgepakt. Pieter Huisman werd wel verplicht om met de auto regelmatig DUW (Dienst Uitvoering Werken) arbeiders te vervoeren naar het 'Slikkenkamp' achter Westernieland. Dit kon goed ingepast worden omdat er kort na de oorlog vanwege de geringe aanvoer slechts een kleine toewijzing voor vis uit Zoutkamp kwam.

Hetzelfde jaar bemachtigde Sjoerd een tweede splinternieuwe vrachtwagen en het jaar daarop een derde. De expansie van het bedrijf werd ingezet. De tactiek veranderde, men besloot om in het vervolg niet meer te gaan venten maar zich te richten op vizaken en kooplui in vis. Men ging 's zondags om twaalf uur 's nachts van huis met twee vrachtwagens naar IJmuiden. Sjoerd die het inkopen op de afslag beter kon doen dan zijn vader, zorgde voor de inkoop. Vandaar reed men regelmatig naar de winkels. De verkoop was aanvankelijk erg moeilijk omdat iedere handelaar zijn eigen leverancier had. Het was moeilijk om er tussen te komen. Het voordeel voor de Huismannen was dat ze rechtstreeks van de afslag naar de klanten reden. De handelaar kon uitzoeken wat hij wilde hebben. Men had altijd schol, schelvis, verse haring, wijting, makreel enz. bij zich. In IJmuiden gingen er grote brokken ijs, van de ijsfabriek aldaar, in de kisten met verse vis zodat de vis ook 's zomers koel bleef. Op deze wijze veroverde men de markt. Eén wagen reed rechtstreeks naar de stad en de andere voorzag de klanten in de provincie van vis. Gisteren nog in de zee, vandaag in de winkel was de slogan. Zo werd er twee keer per week vis gehaald uit IJmuiden met twee vrachtwagens. Later zelfs vrachtwagens met aanhanger.

Ook Sjoerd zijn neven Jan en Johan Slump reden ieder met een vrachtauto naar IJmuiden om vis te halen. Zij hadden hun eigen afzetgebied bij de handelaren en de concurrenten gingen ieder hun gang, snoepten elkaar geen klanten af en liepen elkaar niet voor de voeten. Bij Slump zorgde Johan voor de inkoop. Op de terugweg werd er in Friesland direct al veel vis afgezet, evenals in het Westerkwartier. Iedere week werden er door de Warffumers 8 vrachtwagens met vis gehaald en deze werd verspreid over de hele provincie plus een deel van Friesland. Sjoerd: 'Op iedere vrachtwagen gingen 70 kisten met 50 kilo verse vis'. De venters van vroeger waren uitgegroeid tot grossiers. Pieter en Sjoerd reden met drie wagens, waarvan er ieder jaar één werd vervangen. Je kon immers niet het risico lopen om met pech onderweg te blijven staan. Knechten na de oorlog waren o.a. Arend van Oosten en Klaas Keijzer. Na een aantal jaren ging Sjoerd 's zondagsmiddags van huis en overnachtte hij in IJmuiden. Hij sliep dan bij de familie Groen, die afslager was, en zo ontstond er een vriendschap tussen die twee. De trucks werden groter evenals de

aanhangers en er werd steeds meer vis meegenomen. De zaken floreerden. Zo vertelt Sjoerd het volgende verhaal. 'Op een maandag voor de Zuidlaardermarkt kocht ik twee en tachtig kisten schelvis van honderd pond, voor vijf gulden per kist. De collega's om mij heen dachten dat ik gek geworden was. Ze zeiden dat raakt die man nooit kwijt. Wij hebben ze opgeladen en zijn regelrecht naar Zuidlaren gereden. En wat dacht je wat? Dinsdagmiddag om twaalf uur was alle vis verkocht. Er was geen een meer over, nou wat zeg je daarvan', aldus Sjoerd. Vanaf 1955 deed Pieter het wat kalmer aan. Hij overleed in 1962. Zijn vrouw Stien was hem in 1941 al voorgedaan. Sjoerd draaide het bedrijf toen met twee knechten. In deze jaren liepen de vangsten in IJmuiden al terug. Dit was voor de firma Huisman echter geen bezwaar. In plaats van naar IJmuiden ging Sjoerd naar Bremerhaven om daar vis in te kopen. Een tijd later reed hij zelfs naar Cuxhaven en bracht de daar gekochte vis naar de afslag in IJmuiden. Hieruit bleek dat Sjoerd, even als moeder Stien, een gewiekst handelsman was. Het was hard werken maar de hele familie heeft wel een zaak opgebouwd die klonk als een klok. Omdat er geen opvolger was besloot Sjoerd in 1964 de zaak te verkopen aan zeevishandel Jan de Graaf uit Spakenburg. Daarmee verdween een deel van de vishandel uit Warffum. Ook de jongens van Slump werden ouder, hier was echter wel een opvolger namelijk de jonge Kornelis, de zoon van Jan. Deze heeft een aantal jaren eerst samen met zijn oom Johan de vishandel voortgezet. Helaas stopte Kornelis er mee zodat na honderd jaar de groothandel in vis uit Warffum verdween. Wel dient nog te worden vermeld dat de dochter van Kornelis Slump samen met haar man Arend Spoelma in 1948, in het pand waar voorheen Klaas Hoek zijn winkel had, een viszaak zijn begonnen. Uiteraard kregen zij hun verse vis van de gebroeders Slump. Zij verkochten behalve verse vis ook veel haring. Zij zetten zelf haring in het zuur. Naast de winkelverkoop ging Arend ook venten. Menig Warffumer heeft hier in het verleden zijn visje gehaald. De zaak is met ingang van 1978 beëindigd zodat wij heden zijn aangewezen op visverkopers uit Friesland en Winsum (Gr.) die wekelijks ons dorp bezoeken.
J.S. Pater.

2002-02

Tuinbouw in Warffum : Gerko Bos en vele anderen

Van welke kant men vroeger Warffum binnenkwam, overal zag men tuinbouwbedrijven of kwekerijen zoals men destijds zei. Van 1920 tot 1970 floreerde hier de tuinbouw dank zij een zeer goede zwavelgrond. Warffum was bekend om zijn kassen en zijn warenhuizen. De drie grootste bedrijven waren die van Eppie Berghuis, 'witte' Job Dekker en Gerko Bos, met per bedrijf zo'n 40 are staand glas. Iets kleiner van opzet waren de kwekerijen van Pentermann, Roelf Rietema, 'zwarte' Job Dekker en Ommie Hoek. In grootte werden deze gevolgd door kwekers met platglas en mogelijk een kleine kas, zoals Jan van der Hoek, Jan Groendijk, G. Zijlstra en Hein Klip. Zoals u ziet een volledig elftal. Daarnaast waren er nog tal van boerenarbeiders met een grote tuin, bijvoorbeeld op Helpman, die veel meer groenten en fruit verbouwden dan ze zelf nodig hadden. Bode Maring haalde deze producten regelmatig op, om ze op de veiling 'Eendracht' te Groningen af te leveren. In de jaren twintig begon men te bouwen met druivenkassen. Een geliefd ras was toen de Frankenthaler. Om de kassen zo goed mogelijk te benutten werden er in december bloemkoolplanten in gepoot, die men zelf onder platglas had gekweekt. Verder werd de kas vol gezaaid met spinazie. Eind maart werd de spinazie met de hand geoogst en eind mei waren de bloemkolen klaar om in kisten te worden afgeleverd aan de veiling. De

grond in de kas werd nu onderhanden genomen, de druivenplanten werden verzorgd zodat de druiven konden groeien. Wanneer de trossen zich hadden ontwikkeld kwamen er een aantal dames uit het dorp om de druiven te krenten. Iedere kweker had een aantal vrouwen die elk jaar terug kwamen.

Gerko Bos met drie kassen van 70 meter lang had een tiental dames aan het werk waaronder bijvoorbeeld Anneke Hoeksema, vrouw Spoelma (van Nijeweg), vrouw Doorman en vrouw De Groot. De laatste nam samen met haar man Ebel ook wel eens een kas aan om te krenten. De krentperiode duurde zo'n drie tot vier weken. Het oogsten van de druiven begon in september en duurde tot begin november, waarna de kassen werden blank gezet met zo'n 20 cm water om de grond te spoelen en de ballastzouten te verwijderen. Na enige tijd ging men de grond opnieuw bemesten, waarvoor veel overjarig stal mest werd gebruikt aangevuld met kunstmest. Zo begon de cyclus opnieuw jaar in jaar uit.

Omdat de druivenkassen een succes bleken wilden de tuinders meer opstaand glas. De nieuwste ontwikkelingen waren de warenhuizen, waarmee je grote oppervlakten kon overspannen. Bijna alle kwekers hadden een boomgaard met oude fruitrassen, die niet meer goed in de markt lagen. Deze bomen werden gerooid zodat er ruimte ontstond voor platglas of warenhuizen. Deze laatsten werden in principe gebouwd voor de tomatenteelt. Voor Warffum was dit een nieuwe ontwikkeling. De tuinders pasten hierbij dezelfde methode toe als bij de kassen. Men pootte bloemkool en zaaide groente, meestal spinazie en daarna was de beurt aan de tomaten. Na de tomaten werd er nog andijvie gepoot, een winterteelt. Naast het staand glas hadden alle kwekers, ook de kleinste bedrijven, veel platglas. Dit werd niet alleen gebruikt voor de teelt van jonge plantjes, maar ook voor meloenen, komkommers, spinazie, bloemkool en andijvie. Op de zgn. koude grond verbouwde men o.a. witte-, rode kool, peen, bietjes, boerenkool, radijs en bonen. Rabarber stond vaak langs de wallen. Opvallend was dat 'zwarte' Job Dekker reeds ver voor de oorlog (1940) overschakelde op de bloementeelt. Hij hield aanvankelijk nog wel zijn druiven, maar de groenten werden vervangen door bloemen. Het was toen waarschijnlijk een gat in de markt, want de zaak floreerde en er gingen auto's vol bloemen en planten naar de veiling.

Voor de oorlog ventten veel kwekers met hun producten langs de deuren. Sommige met een paard en wagen zoals Ommie Hoek, Jan van de Hoek, Harm Prins (die zelf geen tuinder was maar ventte met vis en groente) en 'witte' Job Dekker, die al voor de oorlog zijn paard verwisselde voor een auto. Jan Groendijk en Ebel de Groot ventten met een kar. Een bijzonderheid in ons dorp was Hendrik Jan Wieringa, een man die mank was en die langs de deuren ging met paard en wagen of met een driewieler waarop hij kistjes met groente en fruit had. Alle kwekers verkochten ook vanaf het eigen bedrijf, verser kon niet. Kweker Zijlstra had een grote boomgaard en hij leverde behalve appels en peren erg veel bessen aan de veiling. Ook aan de weg naar Usquert was een grote boomgaard (van Harm Hoek) met veel bessen en fruit. Verder kwamen er veel bessen van Helpman.

Midden jaren vijftig kwam er in de tuinbouw een nieuwe ontwikkeling. De grenzen gingen open en er kwamen druiven uit het zonnige zuiden op de vaderlandse markt. Aanvankelijk kon men door de goede kwaliteit de concurrentie wel aan, maar toen in ons land ook de lonen bleven stijgen moest men het afleggen tegen de import uit lage lonen landen. Verder werd de teelt van de tomaten bedreigd, door de enorme aanvoer van de veel grotere bedrijven in het Westland. Dus werd er gezocht naar andere mogelijkheden. Zo werd de tomatenteelt vervangen door meloenen en met succes. Ommie Hoek ging zich richten

op de champignonteelt. Hij kocht direct achter zijn bedrijf drie oude woningen die hij hiervoor inrichtte. Dit was succesvol. Een voor Warffum geheel nieuw product was de witlof, dat met de evacuees uit Zuid-Holland was overgekomen. Met name Roelf Rietema en Gerko Bos hebben het hier goed mee gehad. Bij de laatste gebeurde dat als volgt. Marinus en Louwe Huizinga huurden een stuk grond bij boer Van Bergen. De witlof werd hier gezaaid en in de herfst werden de cichoreiwortels geroid. Deze gingen dan als winterteelt in een warenhuis en zie daar in het voorjaar kon men oogsten. Door steeds te zoeken naar nieuwe mogelijkheden lukte het de tuinders steeds weer een goed inkomen te verwerven. Een aantal kwekers begon met contractteelt. Er werd dan bij een boer een paar hectare land gehuurd. Hierop werd spinazie gezaaid dat als het klaar was met een zeis werd gemaaid om het vervolgens aan een conservenfabriek te leveren. Wanneer dit was gebeurd plantte men op dezelfde grond rode-, maar vooral witte kool. Deze gingen dan voor de winter naar de zuurkoolfabriek te Bedum of in Groningen en de rode kool werd opgeslagen in de schuur om deze op een gunstig moment af te leveren aan de veiling. Een aantal arbeiders huurden soms één of twee hectare grond om er spruitkool op te verbouwen. De spruiten werden in de herfst of winter geplukt en gingen naar de veiling. De meeste tuinbouwproducten gingen naar de 'Eendracht' in Groningen. Een enkeling b.v. 'witte' Job Dekker bracht zelf zijn waar naar de veiling te Uithuizen, evenals Zeef, de opvolger van Zijlstra. Op initiatief van Gerko Bos was er een zekere samenwerking tussen de kwekers, bijvoorbeeld waar het de inkoop van zaden betrof. Ook schafte men gezamenlijk waterslangen aan.

Gerko Willem Bos werd op 1 januari 1915 te Warffum geboren. Na de lagere school en twee jaar HBS ging hij op 15-jarige leeftijd als leerjongen aan de slag bij kweker Eppo van Dijk te Usquert. Per week betaalde hij twee gulden leergeld. Hij kreeg hiervoor een strenge opleiding en moest zeer lange dagen maken. 's Avonds ging Gerko naar de tuinbouwschool. Hij was twintig toen zijn vader J. Bos, die aannemer was, het huis bouwde aan de weg naar Baflo. De familie Bos ging er wonen en achter het nieuwe pand werden drie kassen en wat platglas gezet, waar Gerko als tuinder voor zichzelf aan de slag ging. Hij deed het werk met enthousiasme en na een aantal jaren kreeg hij er grond bij, zodat de totale oppervlakte ongeveer één hectare besloeg. Toen hij in 1941 trouwde met Anke Tillema van Baflo vertrokken zijn ouders naar de Groot Hofstraat. Zoals wij al zagen had hij als tuinder in die jaren de wind mee. Hij was actief niet alleen op zijn bedrijf maar later ook in de politiek. Zo was hij van 1946 tot 1978 raadslid voor de VVD en van 1958 tot 1974 wethouder. Voorts was hij vanaf het begin bestuurslid van 'Op Roakeldais' en daarna voorzitter. Het was dan ook geen wonder dat deze man, met zijn kennis van zaken in 1953 werd uitverkoren om voorzitter te worden van de veilingvereniging te Groningen. Dit was destijds het regionaal verscentrum voor Groningen en Drenthe en een deel van Friesland, met een jaarlijkse omzet van elf miljoen gulden. Het was een volledige taak, die hij niet kon combineren met zijn bedrijf. Gerko stelde daarom Jan Kooi, een bekwaam vakman, aan als voorman die na drie jaar bedrijfsleider werd met alle volmachten van in- en verkoop, het aannemen van personeel en de praktische bedrijfsvoering. Gerko die nu zijn handen vrij had stortte zich volledig op de veilingzaken. Hij voerde fusiebesprekingen met de veilingen van Hoogezand-Sappemeer, Winschoten, Zandweer en Hoogeveen. Tevens was hij drukdoende in het fustwezen om te zorgen voor betere verpakkingen van de veilingproducten voor de export. Kortom hij was altijd op pad voor vergaderingen, overleg en advisering. Na enige jaren klom Gerko een treetje hoger.

Hij ging regelmatig naar Den Haag voor overleg op het Ministerie van Landbouw. Hij verrichtte spreekbeurten en gaf lezingen. Vaak werd hij door het Ministerie gevraagd voor adviezen en vertegenwoordigingen in EEG verband. De Warffumer Gerko, een precieze man, die wist waar hij over sprak, groeide uit tot Europeaan. Ondanks zijn inzet kon hij niet voorkomen dat de tuinbouw in Groningen en dus ook zijn eigen bedrijf langzaam achteruit ging. De buitenlandse groente- en fruithandel die door de EEG tot ontwikkeling kwam overspoelde Nederland steeds meer met producten uit de warmere lage loon landen. Bovendien gingen de Oostbloklanden hun producten tegen dumprijzen op de Nederlandse markt afzetten. De importeurs handelden niet meer op de veiling maar brachten hun waar rechtstreeks naar de opkomende supermarkten.

De tuinders in Warffum konden niet concurreren met de grote bedrijven in het Westland. Zelfs de champignonteelt moest het afleggen tegen de bedrijven in Limburg.

De mechanisatie deed zijn intrede ook in de tuinbouw. De ventende groenteboer/man met zijn paard en wagen verdween uit het straatbeeld. Niemand ging nog voor een paar dubbeltjes bessen of aardbeien plukken. In ruim tien jaar ging de handel in bessen aan de veiling van één miljoen naar duizend kilo per jaar. Het aantal leden c.q. tuinders van de veiling daalde in 12 jaar tijd van 1600 naar 450. Het aanbod verschaalde en ladingen groenten werden zgn. doorgedraaid op de veiling, waarbij de kwekers een veel te lage vergoeding ontvingen. Er moest geld bij. De achteruitgang ging plotseling razend snel. De meloenen kwamen voortaan uit Spanje en de boontjes uit China. De ontwikkeling was niet tegen te houden.

In 1976 ging Gerko zijn bedrijf saneren en werden de kassen gesloopt. Veel collega's waren hem voorgegaan. Jan Kooi vertrok na een diensttijd van twintig jaar als bedrijfsleider.

Heden vindt men in Warffum geen glasopstand meer, de appelhofjes zijn verdwenen. Groenten en fruit wordt niet meer thuis bezorgd maar kan men halen in de supermarkt. Tuinbouw in Warffum een vergane glorie. Jan S. Pater.

Dekker met witte hardos = Oostervalge

2002-03

Bakker Diek : Jan Albert Dijk, deel 1

Jan Albert Dijk werd geboren in Kantens waar zijn vader bakker was. Als twaalfjarige ging hij thuis werken in de bakkerij en werd daarbij niet ontzien. Zo liep hij dagelijks met de 'Oabram', een lange broodkorf, op zijn rug van Kantens naar Rottum om daar met brood te venten. Omdat hij nog klein was, zeiden de mensen dan: 'Doar komt Oabram mit Jan an'. Hij leerde thuis het vak maar ging daarbij naar de bakkersvakschool. Na twee jaar militaire dienst ging Jan werken bij bakker Dallinga aan de Hereweg in Groningen waar hij een gedegen opleiding kreeg. In een moderne stadsbakkerij leerde hij het banket bakken en koek en koekjes maken. In 1921 was er aan de Hoofdstraat 28 in Warffum een bakkerij te koop. De broers Thijs en Roelf Groenendaal verkochten hun zaak en vertrokken naar Stadskanaal. Jan Dijk en Alberdina Homan vestigden zich op die plaats te Warffum. Het voorste deel van het pand met de bakkerij was enige jaren daarvoor vernieuwd. De schuur verkeerde nog in oude staat maar dat was geen probleem, want deze diende voor het grootste deel als berging voor turf. Destijds werden ovens gestookt met turf, dat in die jaren nog volop voor handen was. De plaatselijke turfhandel zorgde voor de bevoorrading. Het was hard werken voor de bakker. Hij stond iedere ochtend om vijf uur in de bakkerij en 's zaterdags begon Jan om drie uur. De oven werd gestookt, het deeg werd klaar

gemaakt en in de onderoven te rijzen gezet, zodat tegen acht uur de eerste broden uit de oven kwamen. Dijk had in die jaren al een knecht in de bakkerij die ook hielp met het venten. Deze knaap reed met een bakfiets de polder rond, waar Dijk veel klanten had. 's Zaterdags werd hij geholpen door een 'stoetvrouw' namelijk Grietje Hoek, die in de jaren twintig nog in Groninger kledij, compleet met muts, brood en stoet rondbracht. Er werd toentertijd vooral door de arbeidersbevolking veel 'brood' gegeten, d.w.z. roggebrood. Dit vulde de hongerige magen beter dan 'stoet', het wittebrood. Vooral roggebrood met spek of 'koorns' (gebakken reuzelblokjes) zou goed zijn voor de arbeidende mens dacht men destijds. Dijk bakte op maandagmiddag voor de gehele week roggebroden. Kenners beweren echter dat het donkere roggebrood van Paul Baas van 't Oldiek het lekkerst was. Behalve roggebrood voor de mensen, werd er roggebrood gebakken voor dieren. Dit zgn. paardebrood werd gekocht door de boeren die voor de oorlog heel veel paarden hadden. Veel verschillende soorten broden waren er nog niet. Men had wit en bruin in een aantal vormen en roggebollen, die één voor één met de ovenstok in de oven werden geschoven. De kwaliteit en het gewicht van het brood was al geregeld sinds in 1823 de Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen dit met het 'bakkersreglement' verplichtte.

2002-04

Bakker Diek : Jan Albert Dijk, deel 2

Dijk kreeg voor de oorlog dan ook regelmatig controle op hygiëne, gewicht en kwaliteit. Het meel betrok hij van Moorlag uit Uithuizermeeden en van Koopmans te Leeuwarden. De laatste leverde het zgn. Amerikaans patent wit, dat werd gebruikt voor gebak en voor 'twaibak', Gronings voor beschuit. Twaibak duidt op het feit dat beschuit twee keer de oven inging. Eerst werden ze in ronde vormpjes gebakken, daarna werden de vormpjes verwijderd. Het baksel werd doorgesneden, waarna de helften opnieuw de oven gingen om er als beschuit weer uit te komen. Deze werden dan zeer voorzichtig handmatig in zakken verpakt. Dit gebeurde dinsdagmiddags.

Voor 1940 kostte een witbrood van 800 gram 10½ cent. Dit lijkt thans weinig, maar in die jaren was er onder de bevolking bittere armoede. Bakker Dijk zei eens: 'De mensen willen wel kopen, maar er is geen geld voor brood'. Er werd veel op de pof gekocht en wanneer de boeren 's zaterdags de lonen betaalden werden de schulden van de afgelopen week/weken afgelost. Het was een erg armoedige tijd vooral in de winterperiode wanneer er veel werklozen waren of gedurende een periode met ziektes. Het was voor de zeven bakkers in ons dorp dan moeilijk hun geld binnen te krijgen. Ook kwam hier nog een bakker uit Den Andel en in de tweede helft van de jaren dertig van de Coöperatie 'Ons Belang' te Usquert. De concurrentie was groot en men was bang een klant te verliezen. Het was echter ook een tijd van tegenstellingen. Zo waren er enkele gezinnen die iedere middag vers warm brood wisten. Knecht Wim Beugeling en later Wim Scholtens gingen dan met de bakfiets om half twaalf op pad om deze klanten van brood te voorzien. Iedere bakker had wel een specialiteit. De een bakte heerlijke beschuit of suikerbrood, de ander taaie hardbroodjes, zoete hardbroodjes, gevulde schuim of bitterkoekjes. Veel mensen kochten daarom bij meerdere bakkers, iedere bakker had wel een breed assortiment. In 1938 ging bakker Dijk over tot aanschaf van een stookinrichting op gasolie. Dit was na eeuwenlang turfgebruik zo'n progressieve onderneming, dat menig collega langs kwam om het vlammenmonster te bewonderen. Het gaf beduidend minder stof en Dijk kon de oventemperatuur beter regelen. Veel profijt heeft Dijk hier aanvankelijk niet van gehad, want toen anderhalf jaar daarna de Tweede Wereldoorlog uitbrak, hadden de Duitsers alle olie nodig voor hun oorlogsgeweld. Aanvankelijk werd teruggeschakeld naar

turf, daarna op 'schinzen' (takkenbossen) en in het laatste oorlogsjaar werd de oven verwarmd met stro van duive- en paardebonden. Hele pakken stro werden verstoekt, hetgeen gepaard ging met veel stof.

De vonken spatten zo rond dat alles met kletsnatte zakken werd belegd om brand te voorkomen. Ook stonden er emmers water gereed om in te grijpen. Heden ten dage zijn zulke tonelen ondenkbaar, bovendien waar bleef de hygiëne. Een ander gevolg van de oorlog was dat het brood op de bon kwam. Behalve geld moest men voor ieder brood een bonnetje geven. Langzaam ging in de loop der tijd de toewijzing van brood per persoon omlaag. Het is bekend dat in het Westen van Nederland en in de steden echt honger is geleden. Gelukkig kan gezegd worden dat niemand in Warffum honger heeft gehad. Corry Dijk vertelt dat er boeren waren die zorgden voor meel en dan opdracht aan een bakker gaven om iedere week een extra brood te bezorgen bij een oude weduwe of in een gezin met ziekte. De officiële bonnetjes werden met stijfsel, lijm was er niet meer, op vellen geplakt waarvoor men op het distributiekantoor een toewijzing kreeg voor nieuw meel. Een activiteit die in de oorlog ook tot het werk van de bakker behoorde was het drogen van 'mous' (boerenkool) en zoete appeltjes. De klant bracht deze verse producten voor het weekend naar de bakkerij en het werd 's maandags daarna gedroogd weer opgehaald. Er zijn zelfs een aantal Warffumers geweest, die in de oorlogsjaren tabaksbladeren naar de bakkers brachten om deze te laten drogen.

Wanneer een bakker eens te weinig brood had, was de collegialiteit zo groot, dat men bij een andere bakker kon lenen. Brood dat men overhield was voor het 'swien'. Iedere bakker had wel een paar varkens op stal. Spoedig na de bevrijding werd er weer Amerikaans meel aangevoerd en op het eerste baksel kwam het hele dorp af om weer echte wittebrood te proeven. Verder was er weer olie verkrijgbaar waarmee de oven kon worden gestookt. Boter en suiker waren nog schaarse artikelen maar daar vond bakker Dijk wat op. Hij hield acties waarbij de mensen boter en suiker konden inleveren om dan 's zaterdags een doos met tompoezen te kunnen halen. Nooit eerder zijn in Warffum zoveel tompoezen gegeten als in die tijd. Men wilde schijnbaar de schade van de oorlogsjaren inhalen. Drukke dagen had de bakker voorafgaande aan de paasdagen. Er werd dan veel paasbrood en bollen met of zonder krenten gebakken. Met spijs gevulde broden kende men nog niet. Bij Dijk lagen op de dag voor Pasen de broden niet alleen in de 'stoetkoamer' en in de winkel, maar ook het zijkamertje en de gang lag vol. De 'poaskestoetn', soms wel een meterlang, werden op een plankje keurig afgedekt met een kleedje, bezorgd bij de klanten. Een zelfde drukte was er met de kerst. Dan bakte men meer krenten- en sucadebroden en kerstkransen. Een bijzondere evenement was er voor groot en klein met Sinterklaas. Alle bakkers hadden dan een kamer ingeruimd voor sinterklaastafels waarop vooral in de ogen van kinderen het heerlijkste snoepgoed was uitgesteld. Zo zag men naast 'stoetkeerls' -speculaaspoppen- in groot en klein evenals chocolade figuren en beestjes en veel marsepein, zoals aardappeltjes, muisjes, worstjes, kikkers of varkensstaartjes. De bakker maakte dit allemaal zelf. Chocoladefiguren zoals sinterklazen, keurig in gekleurd zilverpapier verpakt, en chocoladeletters kwamen van fabrieken als Ringers en Droste. Veel particulieren kochten bij de boer een 'spint' of een half mud koren dat door Dijksterhuis, de mulder van de molen 'Bijo', werd gemalen en naar een bakker gebracht. De klant kreeg daarvoor een aantal kaartjes, overeenkomende met het gewicht aan tarwe dat was geleverd, met daarop vermeld: 'goed voor een wittebrood' of 'goed voor een bruinbrood'. Dit alles gebeurde tegen een normale prijs,

zonder woekerwinst. Dit brood was in kwaliteit beter dan het grijsgrauwe oorlogsbrood dat men op bonnetjes kreeg.

Als bijzonderheid moet worden vermeld dat in de winter als er op het diep kon worden geschaatst, J. Anjewierden en H. Knol bij bakker Dijk 'baggel-bakken' bestelden. Dit was een vierkante wat taaie dikke koek, die deze mannen vanuit hun koek- en zopietent op het ijs verkochten, vaak met warme chocolademelk. Net als nu werd het jaar afgesloten met het bakken van 'kniepertjes' en rolletjes, waarbij het hele gezin moest helpen rollen en inpakken.

Wat in dit verhaal niet mag worden vergeten is de 'stoetvrouw', die met haar kar vol brood en bakkerswaar een dagelijks beeld in Warffum was. Bakker Dijk nam van zijn voorgangers in 1921 Grietje Hoek over als ventster. Daarna volgden vrouw Meier, vrouw Wiersum en tenslotte vrouw L. Maring-Vogel uit de Oostervalge die gedurende zo'n twintig jaar brood, koek, oudewijven en koekjes bij de mensen thuis bezorgde. Het moet beslist een sterke vrouw zijn geweest die haar kar vol waar bij de wierde omhoog duwde, straat op straat af. Ze werkte eerst bij Dijk en later bij de gezamenlijke bakkers op provisiebasis. Ze had dus belang bij een goede verkoop, hetgeen haar prima gelukte. Wanneer de mensen niet thuis waren liep ze achterom, waar de deur doorgaans los was en legde het benodigde brood op tafel. Door ervaring wist ze immers wat de klant nodig had.

De afrekening volgde later wel. Vrouw Maring was zeer precies. Als zij afrekende met haar baas klopte de kas op de halve cent. Als zij een paar halve centen teveel had, zei ze dat. Per 1 januari 1964 beëindigde ze haar werkzaamheden en was ook hier de 'stoetvrouw' uit het dorp verdwenen.

J.S. Pater.

2002-05

Poere : B.H. Broekema, deel 1

In het Benjamin Heiman Broekema jaar moet in 'Op en Om de Terp' uiteraard aandacht worden geschonken aan de schrijver die van 1904 tot 1942 in Warffum heeft gewoond. Vanaf het moment dat hij in 'Het Volk' zijn verhalen onder pseudoniem ging publiceren noemde ieder in het dorp hem Poere. Hij schreef in zijn rubriek 'Nijs oet t laand' verhalen die veelal betrekking hadden op het sociaal maatschappelijk leven van zijn omgeving. Poere was een gevoelsmens, een vurig socialist die een scherp oog had voor sociale misstanden. Zijn verhalen kenmerkten zich door een grote menselijke betrokkenheid. Dorpsgenoten die het lezen konden veelal de personen die in, voor die tijd maatschappij kritische verhalen, voorkwamen.

Onderstaand verhaal, dat begreep ieder in het dorp, ging over Jacob Hoeksema geboren in 1885 en overleden te Warffum in 1937. In februari 1938 schreef Broekema het verhaal 'Een mensenleven trok voorbij'. Poere legde hierbij niet alleen zijn vinger op de misstand rond een elfjarige schaapsknecht, maar ook op het probleem van de kinderarbeid op het eind van de 19e en begin van de 20e eeuw.

Jan S. Pater.

Een mensenleven trok voorbij ... (uitgegeven in Utrecht 1938)

Het was een trieste zondagmiddag. Verlaten lagen de kale akkers, wachtend op de nieuwe lente. Een motregen viel troosteloos neer en de grauwgrijze wolken dreven langzaam tot de horizon.

In de ruime keuken zaten we en tuurden door beslagen ruiten. Op een lichtje stond de theepot te trekken en een grauwe poes lag snorrend voor de kachel. Soms stak even de wind op en gromde in de schoorsteen, en we luisterden in behaaglijk zwijgen. Toen begon mijn oudere vriend te spreken. Misschien, dat ik hem er over gevraagd had, ik weet het niet. Mogelijk had hij er behoefte aan om het nog eens te vertellen, om in de grauwe nevelen van 't verleden het licht van de komende dag beter te zien. "Elf jaar oud, en dan uit huis te gaan, kind nog, achteraf begrijp je het niet, en toch was het zo." De grote werkershand greep naar zijn pijp en stopte die. Ik zweeg. "Ik verdiende twintig gulden als vierde knecht, twintig gulden per jaar. 's Morgens kwart voor drie was het dag. Dan nam ik de melkimmers en ging naar 't land, waar ik grote moeite had om de slaap uit mijn ogen te houden. Mijn dagtaak begon met het melken van vijftwintig schapen, en dat alles moest voor vier uur gebeuren, omdat het dan tijd was voor een kom soms ongenietbare koffie. Tot zeven uur was er in de zomer natuurlijk altijd iets te doen in 't veld; dan was het tijd voor het morgeneten. Het werk duurde tot de middag. Om twaalf uur kon je middageten, opgediend op houten plankjes, 'n bord kreeg je niet. De oudste knechten zorgden er voor, dat zij het ruimst van het soms onooglijk geel uitziend spek bedeed werden. Voor den kleinen jongen was het overschot goed genoeg. Het gebeurde, dat de oudste dienstbode medelijden had met het jongste ventje, en hem van haar portie iets gaf, menigmaal tot ergernis van de oudste knechts. Tot half twee duurde het schaften, dan was het werken tot zes uur 's avonds, wanneer het tijd was voor het avondeten. De kost was voor iedere dag bepaald en wisselden nimmer anders dan met de jaargetijden. In de winter als het koud was, en soms wanneer de sneeuw hoog opjoeg tegen de schuurdeuren, dan brandde er in je koude vertrek geen kachel en ging je naar het vee, daar was het warm, of je kroop in het stro.

Zo was het toen ik jong was. Voor mij, voor ons allemaal, de arbeiderskinderen. Nou is dat niet meer zo. Nou worden de oude lage krotten van huisjes afgebroken, en de nieuwe zijn beter en mooier. Nou stoppen ze geen kinderen meer in een bedompt bed, dat mag niet meer. Ik heb er toch in gewoond, in een hokje, met zand op de vloer; mooi schoon zand, waar moeder met de bezem figuurtjes in trok. Nou zie je geen kinderen van negen jaar meer op de akker, 't is goed, dat het verboden is ..."

Mijn vriend zweeg; zijn vrouw keek op uit haar krant naar haar man, met vragende blik. Mijn vriend klopte met zijn vinger het as uit zijn grote pijp en blies een wolk van rook tegen de zolder.

"Nou is dat alles voorbij", zo vervolgde mijn vriend, "maar er zijn er, die het vergeten. Ik vergeet het niet, dat ze ons met modder gooiden, en dat we met de vinger werden nagewezen in de tijd, dat er verzet groeide onder het volk. Ik heb de strijd voor het kiesrecht mee gevoerd, en het is er gekomen! Nu is het volk mondig geworden en heeft rechten veroverd. Als je vroeger ziek was of je kreeg een ongeluk, wat zou je doen? Dan kwam er een diaken en bracht je een brood of een half pond gort en een of ander kleinigheid. Nou is er de ziekte- en ongevallenwet, nou is er recht, waar je vroeger stond als een bedelaar.

Maar ik kan het niet begrijpen, dat het nu nog nodig is om mijn vrienden van vroeger op te zoeken, om ze te winnen als lid van de bond. Ik erger me aan de mensen, die uit het verleden niets hebben geleerd en aanvaard hebben al die verbeteringen, zoals je een koe

een vork hooi voor gooit! En de werkgevers zijn in wezen één, en letten vaak niet op verschil van godsdienst als het over geldzaken gaat. Alleen de arbeider wordt er door gescheiden. Wanneer zal het eens zo worden, dat alle werkende handen ineen grijpen en bouwen de wereld van welvaart en vrede voor heel de wereld?"

Toen zweeg weer mijn vriend, en de hand met de grote pijp rustte op tafel. Hij zag langs mij heen en keek naar buiten, waar het zo triest was. "Eens zal het komen", sprak ik, "wij weten niet, hoe lang het duren zal, maar toch zal het komen. Alle geweld en onrecht zal zich in zich zelve toch eens te pletter lopen." "Misschien", sprak hij, maar ik zal het mogelijk niet beleven"

Het is waarheid gebleken, mijn vriend heeft het niet mogen zien; zijn idealen zijn voor zijn ogen geen werkelijkheid geworden, want de doodsklokken luidden over hem, en wij brachten hem ene laatste eerbiedige groet.

Maar deze sombere zondagmiddag deed in mij de herinnering aan hem herleven, en ik dacht aan hem, als een der velen, die het land hunner idealen niet mogen binnen gaan, maar toch gebouwd hebben aan de fundamenten ener nieuwe maatschappij!

B.H. Broekema.

2002-06

Poere : Benjamin Heiman Broekema, deel 2

Op 15 juni vindt in het herinneringscentrum te Westerbork de slotmanifestatie van het Broekema jaar plaats. Wij ontkomen er niet aan om in 'Op en om de Terp' nogmaals aandacht te schenken aan Poere. In het voorgaande nummer is een artikel geplaatst in het Nederlands. Thans volgt een verhaal in zijn moedertaal, die hij op een originele manier gebruikte en die de mensen aansprak.

Even als de vorige keer zijn de personen dorpsgenoten. In het meinumner stond het verhaal van Jacob Hoeksema (1885-1937) echtgenoot van Grietje Musch (1887-1977) die beide ook nu worden genoemd. De hoofdpersoon thans is de vader van Jacob nl. Hendrik Hoeksema (1850-1932); Oltje is Aaltje IJsselstein zijn vrouw. De smid is Iwema, destijds wonende Hoofdstraat 36. Poere's oom is Heyman Levies van Dam. Hendrik en Aaltje woonden dicht bij Poere op de hoek van de Oosterstraat. De kastanjeboom die er nu nog staat heeft Hendrik voor het huisje in zijn tuin geplant. Ekke Kleima heeft van deze hoek met boom in 1934 een schilderij gemaakt getiteld 'Jan Pater op autoped'.

Het verhaal spreekt aan door zijn onvervalst Hogelandster (Warffumer) taalgebruik uit die tijd. Schitterend om te lezen.

Met dank aan Cor en Martje van Dam voor het beschikbaar stellen van de verhalen van haar vader en opa. Bedankt!

Jan S. Pater.

Hinderk, deur Benjamin Heiman Broekema

Stoadeg stapte ol boas veur ons hoes laangs. Aalgedureg keek e din om of e mie ook zaag; der kon ais wat te doun wezen. Och, hai huft nait meer aarbaiden heur. Wat geld woar e van leven kon haar e wel; óllerdomsrente haar e ook, en och, wat waas e neudeg? Hai waas mor allénneg. 't Waas aal wel twinteg joar leden dat zien Oltje sturven waas; nou woonde hai aal joaren allain ien 't hoeske op 't houkje. Hai schraapte zien aigen potje; ainmoal ien week kwam zien schoondochter en mouk boudel wat schoon. Sums, as ze nije kranten ien 't kastje legde, din zee ee tegen heur: 'Doe kons wel nait goud wies wezen, 't is ja nog schoon.' En din lagte Griet, zien schoondochter, en din zee e ol boas: 'Mos die der mor mit redden.' Ol waas aal dichter bie tachteg as bie seuventeg joar. Joaren haar e bie

diek aarbaid aan 'n groode ploats. Sums kon e mie stoan te vertellen van dei laange doagen dei e moakt haar; over dei lege daghuurkes van vartien stuver doags, en zuks meer. Vief kiender haar e nog; 'n poar wazzen aal overleden. Bie dag en bie nacht haar e aarbaid, mit zien vraauw. Dou haren ze wat geld overhollen; voak heb ik hom vraagd woarvan, woar e din ien goudeghaid mit zeuven kiender aan cinten komen waas? En din vertelde mie hou dat ze oet heur mond spoard haren. Nait allain zai haren zoo leefd; ook bie de alerriekste boeren kregen ze allain 's zundoags 'n klontje bie kovvie.

En din mos ie hom es heuren over de tied dat e bie boer dainde! Hou ze atten, dikke plakken gaail spek bie 't eten op 'n holten plankje. Vlaaisch kregen ze nooit te pruiwen, zee e. 't Hoogste genot waas as der ais kermis kwam of scheuvelies; of dat ze mit 'n oamejazzen boksem aan 's zundoags noar kerk gingen.

Ook waas e wel ais noar stad west; om stadskermis, doar gingen ze mit snik hen. Mor och, dat waas 'n witte vogel hè.

Zoo haar e joaren leefd, zien mooie jonge joaren. Wazzen zien jonge joaren mooi west? As ik hom aanzag, mit zien poar overspoarde zuur verdainde cinten, din zee ik voak ien mie zulf dat dei jonge joaren ook zien mooiste joaren west wazzen.

Nou waas e ainzoam. Sums ston e uren bie smid ien smederij; hil 't iezet sums wat vaast, of ston séveloos ien 't vuur te kieken. Of hai waas bie mie. Sums raip ik hom wel es, as ik mainde dat der dit of dat doan worden mos; moar din kon 't best gebeuren dat 't aal gebeurd was. ' 't Staait aal kloar,' zee e din.

Joaren haar e bie ons loopen, aaltied mog e nog zoo geern wat handlangen. Ien hoes kon e ook nait wezen. Lezen of schrieven kon e nait; din verveelde hai hom zoo; villen de doagen zoo ieselk laank. Meschain docht e aan zien vraauw, en aan dei wazzen kiender dei e verloren haar. Om aacht uur 's oavens laag e aal op bér. Zien mooiste tied waas 's zummers. Din zat e mit bloode kop ien zien blaikveldje, as 't mooi weer waas, en wétte zien ol swoag. Din mos e hier en doar blaikveldje maaien; bie domie, of bie 'n börger. Bie zummerdaag waas e sums bie zien zeun op toen, of ree op zien dreiradsfiets.

Hinderk kon vrouger nait fietsen. Dat haar e leerd dou e aal wel hoast seuenteg joar waas. Woar e 't gewoar worden waas dat dei fiets te koop waas wait ik nait; ik docht van bie smid. Mor woarhaid is, dat Hinderk op 'n goie dag 's morgens aal vroe van hoes ging, en dat e tegen middeg der hail stoadeg op 'n dreiradsfiets weer aan kwam.

Wat waas e loos! 'Nou ken 'k nog ais moal noar mien Jaantje goan!' zee e. En dat het e ook doan. Voak zaag ik hom rieden, mit 'n pudeltje waschgoud aan 't stuur, noar zien dochter. Joaren het dat duurd. Wat der ook gebeurde, Hinderk bleef Hinderk. De zummer ging, de winter kwam, en ol ging zien gewone gang.

Sums luudden de klokken ien 't stille dörpke. Din wer der ain oetroagen. Hinderk waas ook doodgroaver, en aaltied mit 't aigenste stroeve gezicht, waarop ie allain mot 't waark aflezen konnen dat e te doun haar, laip e stoadeg tusschen ien en droug de zooveulste doodkist, mit de zooveulste mensk, noar zien leste rustploats, woar groode boomen en treurwilgen zeeden dat ales ainmoal rust wezen zel.

En Hinderk zeulde van de aine daag ien 'd aandere. Zeulde hong en ston, smookte piep en kookte zien potje, en 's zundoag ging ol mit 't swaarde kamzool aan noar kerk.

Totdat ik ainmoal ais midden ien naacht tou ber oet tikt wer. Ik wer kél. 'n Buurvraauw zee dat ól Hinderk niks goud waas, hai waas der zulf ook, zee buurvraauw. Hoasteg trok ik mien goud aan, en mouk deur open. Veur mie ston mien olle kameraad. Zien houkeg gezicht waas liekwit; hai rochelde, en borst ging hom hoog; zien oogen stonnen zoo roar, en mit baaide handen hil e zien borst vaast. 'Hinderk,' zee 'k, 'hou wordt nou?'

'k Bin benaauwd,' zee e, 'zo benaauwd wils doe noar Jókkob goan'? Mor ik vroug hom wat ik doar doun mos, want Jókkob kon hom ja nait helpen? Mor hai waas zoo roar ze e, en duurde nait allain wezen. Ik stapte op fiets en ging noar dokter ien 't holle van de nacht. En dokter kwam en wie raipen Jókkob, die kwam ook en ol boas kreeg 'n draankje. Aanderdoags waas e aal weer veul beter zee e. Joa, hai kon mie ja vast wel weer helpen as 't wezen mos! Mor ik zaag wel hou hom zien borst nog ging, en hou baang waas e nait veur rook? 'As der mor 'n schósstain rookt wor 'k aal benaauwd,' zee e din. Mor nog aaltied bleef e doodgroaver; nog aaltied droug e ain noa aander op de leste rustploats, achter ien 't loug. Ook ston e aaltied nog ien smederij, bie smid. Op 'n oavend at e der ook weer. Hai at nog goud, mor dou 't eten doan waas stook e piep mit 'n sloerege bewegen mit kop noar beneden ien mond. 'Zoo kin 't nait ól,' zee smid zien vraauw dou e lucifer der noatuurlek verkeerd bie hil. 'Ie steken piep verkeerd aan!' 'Dat wait 'k wel vrouwtje,' zee Hinderk suf, en hai brandde hoast de vingers. Ze mozzen wel lagen, mor smidske ston boudel nait. Hinderk ging stoan, mor wonderlik swaaiden zien aarms boven kop, en hai slingerde. 'Ik zel joe mor even noar hoes bringen!' zee smid en ston op. Mor Hinderk lachte. Hai kon toch 't hoes allain wel vinden? Smid ging toch mor mit, veur wizzeghaid, en 't waas neudeg ook. Zien zeun en schoondochter stonnen aan 't ledikant, bie heur ien hoes. Hinderk haar 'n beruirte had, veur daarde moal. Je zollen nait zeggen dat 't hom waas, Hinderk, dei krazze ol Hinderk, zooas e doar laag, mit schaif vertrokken mond. 'Mien kiender,' zee e, 'mien laive kiender, wat bin ik ja roar!' 'Dat vaalt dommit weer wat tou Voar,' zee Jókkob. Hinderk rochelde. Zien oogen kon e hoast nait open hollen. 'Mien kop, zee e din, mien kop.' Ik kwam der bie. 'Hinderk!' zee 'k. Hai heurde mie nait. Ik raip hom weer. Mit alergrootste muite trok e zien oogen open. 'Ik mout eerst weer klaar wezen veur dat ik weer helpen kin', zee e. Dou kwam mien oom, doar haar e vief 'n twinteg joar aarbaid. Joa, hai zaag 't nog wel. 'Hou is 't Hinderk,' vroug mien oom. 'Mit mie, nait best,' rochelde Hinderk. Hai wer aal slapper ien proat. Mor toch, je zagen dat e nog wat zeggen wol. Krampachteg grepen de vingers ien de dekens; slap kwam zien aarm weer omhoog, as wol e noar zien gezicht griepen; dou zee e: 'Hou gaat mit 't swartje ... dat.... dat waas 'n laif pirdje'.... 't Waark, zien waark dat hom nooit weken waas, ook nait ien zien leste uren

'n Dag of wat loater brogt wie Hinderk noar zien leste rustploats op stille kerkhof woar hai zooveul brogt haar. 'n Kraans van de doodgroavers waas der bie. De klokken luudden, en vertelden dat 't oet waas mit dei olle ongenumde stille waarker, mit zien eerboar plichtsgevuil en zien ievereghaid. Dou de leste gaalmen van de torenklok verstorven wazzen, zellen ze hom vergeten hemmen. Mor toch binnen der dei hom nooit vergeten, de Olle plichtsgetrauwe Hinderk

2002-07/08

Een vergeten beroep : kleermaker

Sniederdewiet, mit scheer op zied, mit naald op maauw, zo gaat snieder noar boer en vrouw. Zo waren er vroeger meerdere zegswijzen die met een knipoog naar de kleermakers waren gericht. Dit beroep is nu geheel uitgestorven.

Zo'n zestig à zeventig jaar geleden waren er in het dorp vier kleermakers. Als men zich thans afvraagt waar deze mensen van leefden, moet men bedenken dat er in Warffum tot 1940 nog praktisch geen confectiekleding verkrijgbaar was. Alle kleren voor mannen

werden toen met de hand op maat gemaakt en men was hierdoor aangewezen op de snijder. Voor een nieuw pak ging men eerst naar de kleermaker om 'maat te nemen'. Deze ging je aan alle kanten meten, schreef de maten in een klantenboekje, waarna hij een patroon ging maken voor een model naar keuze. De klant kreeg een stalenboek met stoffen mee, waaruit deze een keuze kon maken, zodat de kleermaker de benodigde stoffen bij de groothandel in de stad kon bestellen.

In zijn werkplaats had de snijder over de volle breedte een tafel met daarop een plaat hardboard. Hierop zat de man in de zgn. kleermakerszit te werken aan het kostuum dat destijds vrijwel altijd driedelig was, dus compleet met vest. In zijn werkplaats stond verder een trapnaaimachine vaak van het merk 'Phaff'. De elektrische machine maakte zijn opgang pas na 1950. Verder was er een paspop waarop een colbert kon worden gehangen om een model te beoordelen.

Aan de wand was een grote spiegel bevestigd. Na het maat nemen duurde het ongeveer een week dat de klant moest terugkomen voor het passen. De kleermaker had het kostuum dan zgn. pasklaar gemaakt. Het geheel zat met rijggaren aan elkaar en men moest broek, vest en colbert aantrekken, zodat het oog van de meester kon beoordelen wat er moest worden veranderd. Het passen was noodzakelijk omdat vooral in die tijd de mensen nogal eens een lichamelijke afwijking hadden. Sommige mannen waren 'schaif van 't waarkn' anderen hadden een bochel of 'laipm veurover' en een maatpak moest als gegoten zitten. Daaraan herkende men immers de vakman. Bij zeer moeilijke problemen werd wel eens advies gevraagd aan een collega.

Over het algemeen leerde men het vak, door als jongen en pas van school, te gaan werken als leerling bij een kleermaker. Destijds moest daarvoor leergeld worden betaald aan de baas. Pas na een paar jaar begon je te verdienen. Wanneer een kostuum klaar was moest het worden afgeperst, hetgeen gebeurde op een eivormige linnen ondergrond om een colbert goed in model te krijgen. Hiervoor werd gebruik gemaakt van een zware elektrische strijkijzer. Keurig netjes in een doos werd het geheel na weer een week bij de klant afgeleverd. In de jaren twintig-dertig kostte een compleet kostuum ongeveer veertig gulden, hetgeen destijds een heel bedrag was. Niet ieder had het benodigde geld direct in huis, zodat regelmatig gedeeltelijk gepoft moest worden. De afbetaling gebeurde meestal 's zomers wanneer de arbeidersvrouw meeinging naar de boer om op het land te werken. Met een nieuw pak kon men weer jaren vooruit. De eerste jaren werd hij alleen tijdens zon- en feestdagen gedragen. Ieder had een zgn. zondagspak en één voor alledag. Kocht men dus een nieuw kostuum dan werd het zondagse pak voortaan dagelijks gedragen. Op deze wijze deed men drie tot vijfjaar met één pak. Een en ander was uiteraard afhankelijk van de kwaliteit van de stof. Een zuiver wollen getwijnd kamgaren pak ging jaren mee en kon bovendien gekeerd worden. Dit gebeurde regelmatig en het behoorde bij het werk van een kleermaker. Het grapje ging dan: 'Hé jong hest n nij pak', waarop de aangesprokene zei: 'Nee, keert'. Er waren zelfs mensen die met voorbedachte rade stof bestelden dat na een paar jaar dragen gekeerd kon worden zoals tweed bijvoorbeeld. Daarnaast werd er door de kleermaker ook veel her- en verstelwerk verricht. Tot in het oneindige werden broeken voorzien van knielappen, een lap voor de kont, randen om broek- en jaszakken en mouwen, nieuwe broekzakken en omslagen aan pijpen. Huismoeders die handig waren met naald en draad repareerden genoemde zaken soms zelf, maar men was dan wel aangewezen op de kleermaker die hiervoor de stof kon leveren. Kocht men stof, dan werd dit afgemeten met een ellestok. Een el was 68

centimeter. Tot in de oorlog is dit attribuut in stoffenzaken gehanteerd. Behalve stof verkocht de kleermaker voering, vlieseline en allerlei fournituren.

Menigmaal gebeurde het dat er een klant verscheen met een jas of pak van een overleden familielid met het verzoek om het te vermaken voor hemzelf.

Zo kreeg de schrijver van dit verhaal in de oorlog een 'pofboksem' (plusfour) gemaakt van een jas van zijn opa, die hij jaren heeft gedragen. Soms moest een broek worden verwijld. Er werd dan een zgn. kiel achter ingezet. Vaak was reparatie mede het werk voor de 'sniederske', de vrouw van de baas. Deze hielp ook bij het pikeren van revers en kragen. De werktijden vroeger waren van zeven uur 's ochtends tot acht uur in de avond, met slechts een onderbreking voor de maaltijden. Zes dagen in de week was de man bezig en 's zondags was het tijd voor de boekhouding, de bestellingen en correspondentie.

Arbeiders droegen vroeger meestal manchester kleren, een 'ommejazn boksem' en een wat hoog gesloten jas van 'stuutsiekoor'. Deze stof werd bij Schuttersveld in Enschede geproduceerd en werd door de fabriek rechtstreeks geleverd aan de snijder. Ook droegen werklui vaak 'schottjes' van simsonstof, een kiel met een opstaand kraagje van dik blauw katoen. Dit schottje werd over het hoofd aangetrokken en gesloten met knoopjes op de schouders. Het maken en herstellen hiervan was ook het werk van de kleermaker, evenals de 'peper en zolt' jasjes en de witte jasjes met de blauw geruite broeken van de bakker. Zelfs voor 'boain himm', vroeger ook van roodbaai met flanellen slippen zorgde hij. Deze werden zomer en winter gedragen, soms weken aaneen zonder ze te wassen. Wat niemand zal verwachten was dat de drukste tijd van de kleermaker de weken voor de dorpskermis waren, ieder wilde zich dan blijkbaar vertonen in een nieuw kostuum. Hoewel het concurrenten waren, was er toch een grote mate van collegialiteit tussen de plaatselijke snijders. Ze waren allen lid van de noordelijke provinciale bond van kleermakers, waarvan Homan de kleermaker uit Usquert bestuurslid was. Er werden vergaderingen georganiseerd, voorlichtingsavonden gehouden en de leden hielpen elkaar bij ziekte en nood. De vier 'snieders' ter plaatse waren Medendorp aan de Torenweg en Pickee in de Groot Hofstraat. Aan de Oudedijk woonde Nitters, een man met een groot gezin (het kwam nait op ain aan), die een beetje een 'roegbainder' was in zijn vak. Hij had de meeste klanten onder de arbeidersbevolking.

De volgende in de rij was Spier. Er waren twee broers, Boele en Piet, die woonden aan de Oosterstraat. Indertijd was een gezegde: 'Spier dij is barbier en Pieder dij is snieder'. De heren Spier voelden zich wat meer, ze stemden liberaal en hadden meer klanten onder de boerenbevolking. Omstreeks 1950 nam E. Krijgsheld uit Den Andel de drogisterij van de familie Sikkema, Oosterstraat over. Hij was ook kleermaker. Krijgsheld kreeg ook veel klanten die vanwege hun lichaamsafmetingen in de confectie moeilijk iets van hun gading konden vinden. Ze kwamen uit de verre omtrek. Tot eind 1974 oefende hij het vak uit en met hem verdween de laatste zelfstandige kleermaker uit Warffum.

Vlak voor de oorlog (1940) kwam er gestadig enige confectie op de markt. Deze kledij voor de massa slobberde aanvankelijk aan alle kanten. Uit die tijd stamt het liedje 'Dat is de kleine man die hele kleine man met zijn confectiepakje an!'

Na de oorlog, toen er langzamerhand weer stoffen werden geproduceerd kwamen er o.a. ook in de stad Groningen confectie ateliers die de massaproducten gingen perfectioneren. Hiertegen waren de snijders niet opgewassen. De een na de ander moest zijn werkplaats sluiten. Een aantal jongere kleermakers ging werken in de confectie industrie, die deze mensen verwelkomden om hun vakmanschap.

Anderen moesten elders werk gaan zoeken. Het was gebeurd met het beroep van kleermaker, zodat de tegenwoordige jeugd slechts uit verhalen weet wat een snijder is geweest. Een zoon van een van de laatste actieve snijders, nl. Homan uit Usquert, had nog het volgende gedicht van H. Hofman welke indertijd is gepubliceerd in de Ommelander Courant.

Leste snieders - Hai snieder oet 't loug wat is 't 'n verdrait / Mien jas is te nauw en mien boksem zit krap / Mien pokkel dut zeer as 'k mie verstop / en mie boegen kin 'k haildaal nait / Ie hemmen toch bie joe 'n naald en 'n droad / stonnen bekend as 'n eerste klas snieder / Och moak mie mien klaaier wat wieder / din binnen ie mien beste kammeroad / Dij vroeg kinnen ie domt nait weer stellen / Din kinnen ie gain snieder meer bellen / Dat komt 'n hoesvraauw slim ongelegen / 't Gait mit snieders as mit Indioanen / 't Binnen lesten van Mohikoanen / Je komt ze allain ien bonken nog tegen.

Jan S. Pater.

Jan Pater op zoek naar jonges en wichter

De verhalen over 'Warffums verleden' komen veelal tot stand door gesprekken met inwoners, mensen die vroeger bij een onderwerp betrokken waren. Op deze manier wordt de historie zo zuiver mogelijk weergegeven en vastgelegd. De onderwerpen die het afgelopen jaar in 'Op en Om de Terp' verschenen hadden vaak betrekking op middenstanders. Om het verleden zo eerlijk mogelijk de revue te laten passeren is Jan nu op zoek naar dames die vroeger dienstmeisje zijn geweest bij middenstanders, boeren of waar dan ook. Verder wil hij graag eens praten met jongens van zijn leeftijd of ouder die vanaf de lagere school gelijk bij een boer gingen werken. Bovendien zoekt hij personen waarvan de moeder vroeger naar de 'Wilco' ging om te werken of waarvan de moeder zgn. 'op het land werkte'. Warffums economie dreef vroeger op de landbouw, cq. landarbeiders, hardwerkende mensen die zelf in feite het minst profiteerden van hun ijver. Dienstmeisjes, knechten, boerenarbeiders- en arbeidsters en ander 'waarkvolk' hoorden bij ons dorp. Jan wil graag met deze zestigers/zeventigers en tachtigers over hun verleden praten. As 't mor over vrouger gaat. Wanneer u even contact opneemt met J.P.J. Knol of met J. Toonstra dan belt Jan Pater u spoedig daarna voor het maken van een afspraak.

2002-09

De kermis en hun exploitanten in de periode ca. 1925-1940

Tot en met de eerste helft van de vorige eeuw was de dorpskermis voor veel mensen een feest waar naar werd uitgekeken. Ondanks het lage levenspeil en de geringe inkomens van de bevolking werd er tijdens de kermisdagen behoorlijk wat geld uitgegeven en waarvoor werd gespaard. Het was het enige vertier. Er waren bijna geen uitstapjes en weinig mensen hadden in die tijd een radio. Het hele jaar door moest er hard worden gewerkt en eens per jaar mocht men zich wel uitleven en de dagelijkse sleur even vergeten.

Vroeger kwamen de kermislui met hun spullen per schip. Aanvankelijk zeilde men en bij tegenwind moest de boot getrokken worden. Men liep dan zogenaamd "ien lien", d.w.z. het schip moest aan een lang touw getrokken worden. Soms had de kermisman een paard dat het schip kon trekken. Gedurende de kermis lagen er zo'n tien à vijftien schepen in de Pollen. De overschakeling naar vrachtauto's voltrok zich voornamelijk na de tweede wereldoorlog. In 1926 liet de stoomcarrousel-eigenaar Sipkema bij scheepswerf Sander in Delfzijl nog een schip bouwen. Nu en dan kwam deze draaiende attractie, waarin ook de paarden en gondels bewogen, op de Warffumer kermis.

Voor de smederij van Dennebos aan de Hoofdstraat stond de draaimolen van A. Akkerman, Koopal en later F. Meijer van Usquert kwamen met de zweefmolen, Rooze met een luchtschommel -deze stond dan in de tuin van F.B.(Bons) Zuidema op de hoek van de Noorderstraat met de Hoofdstraat -en Riddering met zijn American Cakewalk Road voor de openbare lagere school. Verder de schiettent van Timmer, de snoepkraam van Corbach en de poffertjes-, wafel- en oliebolenkramen van de fa. Jan Werk-Huizinga, R. Visser en E. Mandemaker, dan nog de kop-van-jut, ballengooi- en touwtjetrok tent en wat er nog meer op afkwam. Soms kwam er een variéttent, een autocarrousel, een golfbaan (hobbelende geit genoemd) of een reizende bioscoop van Welte of Schouten waar "stomme" films werden gedraaid. Vanaf het plein voor de lagere school (nu het museum) langs de Hoofd- en Noorderstraat tot het Smeltenspad stonden de attracties en kramen opgesteld. Tegen het café van O. Bakker (Noorderstraat 11, nu onbewoond), en op de Torenweg stonden nog kramen en op het parkeerterreintje aan de overkant van het diep bij de Lasthuistil moest soms de zweefmolen staan. Er was voor elk wat wils en het duurde vaak tot een uur of twee 's nachts. De Warffumer kermis was voor de exploitanten na Eenrum dan ook de beste kermis van het Hoogeland. Velen van hen kwamen vaak ieder jaar terug. Voordat de kermis op zaterdagmiddag begon had de schooljeugd het met de opbouw al druk gehad. Ze hielp de zware karren met materialen vanaf het schip naar de standplaats bij de hoge wierde op te trekken. Voor iedere kar liep een groep jongens te trekken om voor het helpen een vrijkaartje te bemachtigen of een oliebol te verdienen. Kortom het was een groot feest voor jong en oud. Men kan stellen dat de kermisexploitanten een apart volk is. Om hun kost te verdienen moest er hard gewerkt worden. Toch gaat het beroep over van vader op zoon enz. Namen uit de jaren twintig komt men nog steeds op de kermissen tegen. Een van hen is de familie Arjaans, van oorsprong afkomstig uit Friesland, die men omstreeks 1900 al op de kermis aantrof. Evert Arjaans had een poffertjes-, wafel- en oliebolenkraam. Zijn zoon Dirk Arjaans kocht een luchtschommel en kwam ook op de Warffumer kermis. Het is leuk om te weten dat een miniatuur van deze schommel nog te bezichtigen is in het circus- en kermismuseum te Steenwijk. Dirks broer, Adam, reisde met meerdere attracties. Hij begon met een hoeplatent (een ringgooierij) en kreeg later een fietsmolen voor kinderen en een autocarrousel (een soort draaimolen met acht auto's). Elisabeth, zijn dochter trok later als koningin Daphne Diana met een theatershow door het land. Twee zoons bleven voorlopig bij hun ouders.

Aanvankelijk werd gereisd met een schip van 41 ton, maar toen de jongens ouder werden, werd er een stalen tjalk van 80 ton (21 meter lang en 4.40 meter breed) aangeschaft. Zo zwierf ieder voor zich van Groningen tot Limburg en zelfs Zeeuws-Vlaanderen werd aangedaan. Op de Hoogelandster kermissen ontmoette men elkaar wel vaak weer. Aangezien Adam een paard voor zijn schip had, kon hij zich redelijk snel verplaatsen. Het paard was ook gemakkelijk voor het vervoer van het schip naar de standplaats. Zowel het opbouwen als het afbreken nam een dag in beslag. Het was hard en zwaar werk; de auto's, het orgel en de stoommachine moesten worden overgebracht. Omdat men nog geen gebruik maakte van stroom via het elektriciteitsnet was een stoommachine noodzakelijk om de carrousel te laten draaien en voor de verlichting. Het seizoen begon met Pasen en eindigde na de Zuidlaardermarkt die gehouden wordt op de derde dinsdag in oktober. Het verpachten van de staanplaatsen op de kermis ging per inschrijving. Hiervoor raadpleegde men het kermisvakblad 'De Komeet' voor de data. In de herfst ging ieder naar zijn winterplaats waarbij de gehele familie Arjaans in Almelo bijeenkwam. Er moest dan groot onderhoud verricht worden en er werd getimmerd en geschilderd. Daarna werden

alle attributen in pakhuizen opgeslagen. Omdat er ook in de winter brood op de plank moest komen ging Dirk Arjaans schilderen. Hij ging langs de deuren om bijvoorbeeld turfbakken te versieren met schilderwerk. Adam Arjaans ging met zijn schip naar Klazienaveen om baggelturf te halen. Dit werd dan in Almelo en wijde omgeving langs de huizen uitgevent. Voor de leerplichtige kermiskinderen was de wintertijd de periode dat de lagere school werd bezocht. In de zomermaanden was er geen tijd voor schoolbezoek. Dan moesten de kinderen meehelpen met het opbouwen, het geld beuren tijdens het draaien en het afbreken. Graag bedank ik Dirk Arjaans, de zoon van Adam, voor zijn inbreng in dit verhaal.

Jan S. Pater. Aangevuld en bewerkt door Jan Toonstra op 25 augustus 2002.

2002-10

Hoe Warffum Brusselslof leerde eten

Het Zuid-Hollandse plaatsje Ooltgensplaat op het eiland Overflakkee was sinds 1800 een vesting plaats. Hier lag het fort Prins Frederik ter verdediging van het Haringvliet en het Hollands Diep. Rond het fort lagen een aantal mitrailleursnesten die door de Duitsers werden gebruikt om de Tommy's (Engelse bommenwerpers) die met hun voorraad bommen overvlogen, richting Duitse steden te bestoken. De geallieerde jachtvliegtuigen lieten dit uiteraard niet onbeantwoord, zodat er dag en nacht regelmatig vuurgevechten waren. De bewoners van het eiland hadden weinig rust en vreesden voor hun leven. In 1944 besloten de Duitsers het gebied van Ooltgensplaat tot en met Bommel te inunderen. Het gevolg hiervan was dat alle bewoners moesten vertrekken. Om de zaak ordelijk te laten verlopen werden er vertrouwensmannen aangewezen. Zo kreeg Leendert Andries van Dam toezicht op de mensen van 'de plaat (Platenaren) en kreeg Hetteman de leiding over de Bommelaren.

Deze personen moesten toezicht houden bij het aan boord brengen van hun bezittingen. De mensen gingen naar Middelharnis, staken met de boot over naar Hellevoetsluis en van daaruit met de tram naar Rotterdam. Niemand van de groep, ook de vertrouwensmannen wisten niet wat het einddoel van de reis zou zijn. Van Rotterdam ging de groep met de trein naar Bergen op Zoom, waar men bij particulieren de nacht doorbracht. De volgende ochtend werd bekend dat de groep per trein naar Groningen zou reizen. In verband met beschietingsgevaar werd voor de omweg Brabant-Nijmegen-Zwolle gekozen in plaats van via Utrecht. In Groningen gingen de mensen van Overflakkee met bussen naar Warffum, een plaats waar nog nooit iemand van had gehoord. De gemeente had de ontvangst van de 'evacuees' goed voorbereid. Er waren tal van huizen gereserveerd om de 21 gezinnen uit Zuid-Holland op te vangen. Toen de bussen bij het café van Omke Bakker arriveerden werden de mensen door veel dorpsinwoners verwelkomd. Ze werden ontvangen met snert en roggebrood met spek. Nadat ieder zijn buikje vol had en na een welkomstwoord van de burgemeester en de dominee werden de gezinnen naar hun nieuwe adressen begeleid.

De Warffumer boeren waren verheugd over de komst van deze evacuees. Het waren allemaal mensen die de landarbeid gewend waren. In 1944 waren er veel jonge mannen in Duitsland te werk gesteld en er was een groot aantal zgn. ondergedoken. De behoefte aan boerenarbeiders was groot en ieder kon zo beginnen te werken.

Leendert Andries van Dam die in Ooltgensplaat een eigen zaadteeltbedrijf had wilde in Warffum ook weer eigen baas zijn. Hij huurde bij enige boeren grond, totaal zo'n 20 ha en

begon met zaadteelt evenals hij voordien had gedaan. Hij verbouwde spinazie, uien, witlof en wortelzaad. Bovendien huurde hij bij kweker Roelf Rietema een gedeelte van een kas om witlof te trekken. Destijds werd deze groente Brusselslof genoemd. De verhoudingen van de evacuees met de bewoners waren goed en wanneer er zich eens een probleem voordeed dan traden de vertrouwensmannen op als bemiddelaar. Uiteraard waren er verschillen tussen de nieuwe en oude bewoners. De Zuid-Hollanders waren allemaal zeer religieus en trouwe kerkgangers (N.H.). Ze droegen vaak zwarte kleren. Zij vonden de Warffumers gesloten en erg tolerant. Als plattelanders probeerde men begrip voor elkaar op te brengen gedurende het laatste oorlogsjaar. Op één punt echter was er verschil van mening. Toen Van Dam zijn witlofwortels in de kas van Rietema pootte, verklaarden de mensen hem voor gek. Rietema zei tegen Van Dam: 'Doe dat nu niet, want dat spul raak je hier niet kwijt. De mensen in Groningen kennen die groente niet!' Toch zette Van Dam zijn idee door. Toen de oogsttijd aanbrak nam hij de groente mee naar zijn huis aan de Oosterstraat. Hier deelde hij aan iedere voorbijganger enige stronkjes Brusselslof uit met de mededeling: 'De fijnste groente die er bestaat'. Bovendien gaf hij advies hoe men het gerecht klaar kon maken. Het duurde niet lang en de Warffumers kwamen terug om die heerlijke groente bij Van Dam te kopen. Zo leerde die Zuid-Hollander de Warffumers Brusselslof te eten. Jan S. Pater.

2002-11

Bouman maakte limonade in kogelflesjes

Hidde Bouman in Den Ham was in het begin van de 20e eeuw schilder van beroep. Zoals in die tijd gebruikelijk was, kwam zoon Jannes Hendrik na de lagere school in het bedrijf van zijn vader. Bij het schilderen van een boerderij kwam Jannes helaas ten val waarbij hij zijn heup brak. Dit was er de oorzaak van dat hij zijn hele leven mank is gebleven en het schildersvak vaarwel moest zeggen. Mogelijk is dit de reden geweest dat Bouman sr. een bedrijf kocht dat een limonade gazeuse bottelarij en een bouwmaterialenhandel (een 'holtstek') bevatte. Dit bedrijf was gevestigd in het hoekpand Noorderstraat 13 / Pastorieweg 2 in Warffum.

In 1866 was Ebel van Dijk (een zoon van K.G. van Dijk, voogd van Rottumeroog) daar begonnen met de handel in hout-, steen- en ijzerwaren. Later is daar een mineraalwaterfabriek aan toegevoegd, want o.a. in 1882 adverteert hij in de Provinciale Groninger Courant als Hunsingoër fabriek van metaalvrije minerale wateren en gazeuse dranken op kogelflesjes en sifons. Ook levert hij bierschenktoestellen met luchtdruk. Franco op het Hoogeland kunnen geleverd worden: frambozen- en citroenlimonadegazeuse, gember bier en champagne cider. Andere advertenties vermelden dat er boerengereedschap als hooi- en mestvorken te koop zijn en ook voor bliksemafleiders volgens een nieuw systeem kan men er terecht. In 1911 doet de weduwe S. van Dijk-Harkema, houthandelaarse, de zaak over aan Rijpke Roelf Bouwman (geboren 1878 te Usquert en overleden 1918 te Warffum).

Even voor of na 1920 zal Hidde Bouman, bovengenoemd, het bedrijf hebben gekocht. Hiddes zoon Hendrik Jannes ging aan de slag in het 'holt-stek' en de winkel die lag aan de Pastorieweg. Zand, grind en hout konden per schip worden aangevoerd omdat het terrein liep tot het Noordpolderkanaal vlak ten zuiden van de Lasthuistil. Aan de weg stonden nog een rijtje van zeven éénkamer woningen die ca. 40 jaar geleden zijn afgebroken. Eerder waren al twee van deze huisjes verwijderd om plaats te maken voor een nieuwe woning

waar Hidde Bouman sr. ging wonen (Noorderstraat 15). Daarachter stond nog een loods die aanvankelijk als machinefabriek werd gebruikt en later voor diverse doeleinden werd benut en ook werd verwijderd. Naast de genoemde artikelen werden er ook brandstoffen en verf verkocht. In het voorjaar, in 'schonerstijd' was er veel handel in witkalk om de muren weer een schoon en fris aanzien te geven. De kalk werd per 'kop' (een litermaat) aan de man gebracht.

In 1933 overleed Hendrik na een langdurige ziekte. De winkel in galanteriën, ijzerwaren en huishoudelijke artikelen werd door zijn weduwe en later met haar tweede echtgenoot tot 1967 voortgezet. Jannes Bouman legde zich vanaf het begin toe op de productie van limonade en het agentschap van Amstel bieren. Als grondstoffen gebruikte men hiervoor water, suiker, vruchtenessence en kleurstof. Er werden twee soorten geproduceerd n.l. frambozen- en citroenlimonade. In heet water werd, roerende met een grote 'slaif', eerst suiker opgelost en hieraan werden essence en kleurstof toegevoegd. Het recept was geheim en het gerucht wil dat Bouman's limonade lekkerder was dan dat van de concurrentie.

Met koolzuurgas werd de vloeistof gebotteld in flesjes. Voor de oorlog waren dit flesjes met een vernauwde hals waarin een glazen knikker zat. De bovenkant van de flessehals bevatte een rubberen ringetje. Door de druk van het koolzuurgas werd de knikker tegen het rubberetje geduwd, waardoor de fles hermetisch werd afgesloten.

Omdat er toen nog geen flessen of pakken vruchtensap waren en ook geen cola, werden de kogelflesjes bij bijzondere gelegenheden gedronken. Dagelijks was er thee en koffie en als je dorst had water. Slechts bij uitzondering dronk men limonade, hetgeen immers een dubbeltje per flesje kostte.

Door stevig met de duim op het knikkertje te drukken werd het flesje geopend voor gebruik. Tijdens het vullen van de flessen ging er nog wel eens iets mis. Soms lekte het rubberetje, zodat deze vervangen moest worden. Echter zo af en toe knalde een fles uit elkaar onder de druk van het koolzuurgas. Bij de limonadeflesjes viel de schade vaak wel mee, maar bij het vullen van spuitwaterflessen met drukkraan, die onderste boven werden volgemaakt en die halverwege ontluicht moesten worden, was de druk wel eens zo groot dat ze volledig uit elkaar knalden, meestal als gevolg van een onzichtbaar scheurtje. Zoon Hidde zegt hierover: 'Pa haar sums de haile kop kapot van dat dikke glaas'.

Na iedere vulling moest er glas worden opgeruimd. De limonade werd gemaakt in de kelder onder het huis aan de Noorderstraat. Het was daar altijd nat, je moest er laarzen dragen om droge voeten te houden. Aan de wand waren rekken waarop flessen lagen die met de hand werden schoon gemaakt. Uiteraard was er voor de productie veel water nodig. In 1943 kwam er pas waterleiding in Warffum. Bouman gebruikte daarom voor zijn limonade en spuitwater enkel regenwater. Regen op de daken van het huis, de schuur en de loodsen werd via een 'klinsbak' (bak om bladeren en takjes te verwijderen) opgevangen in een 'bijna bodemloze' put. Deze put was zo groot en diep, dat hij nooit leeg is geweest. Vanuit de regenput werd het water naar de zolder gepompt in grote tanks en via filters gezuiverd. Door de keuringsdienst werd er ook reeds in die tijd controle uitgeoefend op hygiëne en kwaliteit van de producten. De kogelflesjes gingen in kistjes van 24 stuks naar de afnemers. Dit waren cafés en kleine winkeltjes. De grotere kruideniers kregen hun dranken via een inkoopcentrale. Er was veel concurrentie zoals gebr. Van der Hoek te Usquert, fa. Blok Nanninga te Uithuizen en fa. Luit in Wehe-den Hoorn. De bezorging gebeurde aanvankelijk per paard en wagen, maar reeds voor de oorlog beschikte Bouman al over een vrachtauto. Toen deze in de oorlog werd gevorderd door de Duitsers, moesten

paard en wagen weer hun diensten bewijzen. Hidde Tempel, de knecht en zwager van J.H. Bouman raakte eens met zijn paard en wagen in het polderdiep waarbij het paard verdronk.

Tijdens de oorlog stond de limonadeproductie op een laag pitje, omdat er geen suiker verkrijgbaar was. Bouman was daarom genoodzaakt zoetstof te gebruiken. Na de oorlog brak er een drukke tijd aan voor de firma Bouman. Er kwam weer suiker en er waren overal feesten. Hidde, de zoon van Jannes, ging met opa Hidde op pad om de artikelen te bezorgen en nieuwe bestellingen op te nemen. Hidde over de naoorlogse tijd: 'de mensen waren zo gek dat ze dronken werden van limonade'. In 1948 werd er een oude legerwagen aangeschaft. De limonadeproductie werd geleidelijk ondergeschikt aan de drankenhandel. Bouman verkocht vaten Amstel bier en zelf gebottelde beugelflesjes maar ook cola, chocolademelk, vruchtensap enz. Wat eerst een éénmans productiebedrijf was veranderde in een drankenhandel. Er kwamen knechts als Harm en Klaas Prins en daarna jarenlang Harm Tempel. Naast de jonge Hidde kwam zijn broer Hendrik in de zaak om het rayon Warffum tot Ulrum, Winsum, Sauwerd, Bedum en Onderdendam van het nodige vocht te voorzien. Vooral tijdens feesten en met kermissen moest er vaak tussen de normale bestellingen door extra bevoorraad worden soms zelfs tot laat in de avond. In 1965 is Bouman drankenhandel verkocht aan 'Drankenhandel Groningen'. Er waren toen alleen nog fabrieksproducten. Hidde en Hendrik gingen in Groningen aan de slag bij dit bedrijf dat in 1970 door Heineken werd overgenomen. Hiermee verdween er weer een bedrijf uit ons dorp. Hoe ging het verder met het gebouw Noorderstraat 13 / Pastorieweg 2. In mei 1967 verkocht de weduwe H.N. Kooi-Westerdijk het woon- en winkelhuis met erf en grond Pastorieweg 2 aan Kornelis (Kees) G. van Timmeren en echtgenote. In oktober 1974 kochten ze het woonhuis met schuur, erf en grond, Noorderstraat 13 erbij van H.A. Bouman. De familie Van Timmeren breidde het assortiment aanmerkelijk uit. In het briefhoofd staan vermeld: luxe- en huishoudelijke artikelen, breiwool en katoen, speelgoed, touw- en papierwaren, tuinmeubelen, campinggas, ijzerwaren, gereedschappen, gaas en palen, hengelsport en buksen! Jammer genoeg kwam hieraan een eind. Op dinsdag 23 april 1985 werden de voorraden en inventaris van Warffums Warenhuis publiek verkocht. Weer een zaak minder!

Van Timmeren had het gebouw inmiddels verkocht aan de Rabobank. Deze wilde het bestaande pand afbreken en een nieuwe bank laten bouwen. Omdat dit een te grote aantasting van het dorpsgezicht was moesten de plannen gewijzigd worden. Het huis Noorderstraat 13 werd hersteld, de winkel aan de Pastorieweg 2 werd afgebroken en vervangen door nieuwbouw in een vorm als voorheen. De houtstek werd helaas afgebroken. In 1986 werd de bank in gebruik genomen. Wegens inkrimping van de dienstverlening verkocht de Rabo het complex in 2000 aan de Stichting voor primair en voortgezet onderwijs in Noord-Groningen. De bank huurde daarna een deel van het pand. Het Schoolbestuur tussen Lauwers en Eems houdt kantoor in Noorderstraat 13. Jan S. Pater m.m.v. Jan Toonstra.

2002-12

Rika, dochter van een arbeider : Rika van Dijk-Tromp

Rika begint haar verhaal omstreeks 1920. Ze woont dan in 't Honnust en gaat naar de lagere school in de Schoolstraat. Pa werkt als los arbeider bij Bekema Sijpkens. Hij ging 's morgens heel vroeg aan het werk, in de tijd van het zichten om vier uur. Moe ging om

zeven uur van huis. Zij werkte op het land als de boer haar nodig had en hielp bij het poten van aardappelen en bij het vlas trekken en bij het binden van schoven. Dit was zwaar werk. Je stond de hele dag voorover gebukt, vaak in de brandende zon. Desondanks waren dit in die tijd werkzaamheden voor vrouwen. Tussen de middag werd er op het land geschaft, soms warm maar meestal brood met koffie.

Wij, twee jongens en twee meisjes, moesten ons zelf maar redden. Voor half negen brachten wij ons blauw 'oakertje' (kannetje) met eten, dat moeke voor ons had klaargemaakt, naar Jan Schuitema en Frouwke. Die woonden 'ien zeuvm hoeskes'. Zij zorgden dat de stampot om twaalf uur warm was, zodat wij dat daar konden opeten. Wij kregen geld mee om voor schooltijd een half 'stoetje' te kopen bij bakker Huisman. Het brood was dan lekker warm. Er zat niets op en er was ook geen drinken bij. Als wij dorst hadden was er wel water. Sommige kinderen kregen brood mee van huis, maar de meeste deden net als wij. Na schooltijd moesten mijn zus en ik een hele bak aardappelen schillen voor de avondmaaltijd. Er werd twee keer per dag warm gegeten, dat was goedkoper dan brood. Moeke kwam om half vijf thuis en als pa om zes uur kwam stond het eten klaar. Wij hadden altijd stampot zoals witte- en boerenkool, snijbonen, bonenklont of aardappelgort, dit was gort met aardappelen gestampt, maar ook grauwe erwten, bonensoep of snert. Als je het niet lekker vond kreeg je niet wat anders, dus je at je bord wel leeg.

Wij waren altijd blij als moeke niet meer mee hoefde naar het land. Dat was veel gezelliger als wij thuis kwamen. Toen wij kinderen ouder werden nam pa vaak werk aan, bijvoorbeeld een stuk bieten bij Musschenga of Grashuis. In het voorjaar moesten ze eerst 'op ainen zet worden' en in de herfst gerooid. Dit alles gebeurde nog met de hand. Het hele gezin werkte mee en de kinderen gingen niet naar school. Het gevolg was dat pa daarna bij de hoofdmeester op het matje moest komen vanwege schoolverzuim. Het was voor ons geen mooi werk. Je zat daar als tien-elfjarig kind in weer en wind, klei van de bieten te kloppen. Vaak stond er een koude herfstwind. Je moest 's morgens vroeg te voet naar Musschenga in de Zuiderhorn en laat in de middag mocht ik bij pa voorop de fiets weer naar huis. 'Dat blijft joe joen haile leevm wel bie'. Dan denk ik wel, wat is de hele wereld nu toch anders.

Pa was geen vaste arbeider en dan was er 's winters niet veel inkomen. Soms moest hij naar de werkverschaffing om stenen te kloppen. Dat gebeurde 'bie daip' als je bij smid Oudman het pad omlaag ging. Er waren daar veel mannen die moesten kloppen in de periode van november tot maart. Dan kreeg je acht gulden per week voor het hele gezin. Daar moest alles van worden betaald. Op zondag kregen wij een stukje vlees, verder nooit. Als er iets overbleef kreeg pa dat 's maandags, want hij moest immers voor werken. Wij kregen wel alle dagen 'zoepmbrij' achterna. Toen ik veertien jaar was werd ik dienstmeisje. Jantje Klaverdijk, een oude vrouw die in 't padje woonde was bodebesteedster, zo heette dat. Pa moest haar een rijksdaalder betalen en dan zocht zij een dienstje voor mij, zij ging mij uitbesteden.

Ik moest wat verdienen en had daar zelf niets over te zeggen, dus kwam ik als dienstmeid bij boer Fokko Mulder op de polder. Pa zei: 'Doar gaist doe mor hen' en dus gebeurde het zo. Ik volgde mijn zuster daar op die in oktober wegging. Hij kocht een nieuwe fiets voor 36 gulden, die ik daarna moest afbetalen. Het was een hele overgang van schoolkind tot dienstmeid. Direct lange dagen hardop werken, leren melken, poetsen, boenen, schrobben en dweilen, 's Zomers was het om half vijf opstaan, wassen, aankleden en koeien melken, want om zes uur moesten de melkbussen aan de weg staan. Deze werden

in 1926 al door een vrachtauto opgehaald. Soms was ik wel eens wat laat, maar dan claxonnerde de chauffeur en reed door naar Van Bergen. Op de terugweg nam hij dan de melk van ons mee. De lege bussen nam ik mee terug om ze te boenen, maar eerst moest 'boven' de kamer worden gedaan voordat de familie opstond. Bussen boenen gebeurde buiten. Eens per week moesten er zes houten emmers met kalk worden geschuurd, daarna werden ze goed gespoeld en op het emmerrek gezet. 's Maandags werd er gekamd. 's Zomers ging de melk in een vat in het karnhuis en 's winters stond het vat op de achterdeel om te zuren. Je moest dan draaien aan een wiel tot er klonten boter ontstonden. Dat duurde ongeveer drie kwartier. Daarna kwam het in een andere vat en werd de boter met een houten nap in een 'holt bottermolje' geschept. Vervolgens kneedde juffrouw de klonten zodat 't zoepm er afging. Uiteindelijk werd de boter, genoeg voor de hele week in een pot gedaan. Van de karnemelk werd twee keer per week karnemelksepap gekookt.

De knecht en ik kregen 's middags en 's avonds 'zoepmbrij'. De arbeiders kregen geen pap, die namen hun etensakertje mee, die op de kookkachel werd gezet zodat ze 's middags warm eten hadden. Een enkele keer kregen ze van de boer een plak spek erbij, 's Zomers kwamen er altijd 'vreemde' zichters, meestal dezelfde drie uit Friesland. Die waren intern en aten mee met de knecht en de meid. Ze sliepen net als de knecht op de deel. De boer en zijn vrouw aten hetzelfde als wij, dat was allemaal gelijk. Juffrouw Mulder zorgde voor het eten. Ik stookte de kachel met hout of turf.

In de winter kwam er een potkacheltje in de keuken, die met eierkolen werd gestookt, dan zaten de knecht en ik 's avonds lekker warm. De meid sliep in het dienstmeidenkamertje achter de keuken en de knecht had een hokje op de achterdeel. Eens per veertien dagen was ik 's woensdags of 's zaterdagavond vrij evenals zondags. De zondag dat ik niet vrij had mocht ik 's ochtends wel naar de kerk, maar direct na de dienst moest ik terug om te werken en 's middags moest er worden gemolken. Wij gingen thuis nooit naar de kerk maar ik ging wel, want dan was ik immers een paar uurtjes vrij. Zodoende ben ik tot op heden bij de kerk gebleven. Het was net zo als wanneer de arbeiders ver van de boerderij op het land werkten, dan moest ik hen daar koffie brengen. Dat was leuk, je was een poos buiten en dat gaf een vrij gevoel.

Iedere ochtend voordat de boer en de juffrouw aangekleed beneden kwamen, moest de kamer netjes schoon zijn. Alles moest gestoft en geschuurd zijn. Stofzuigers waren er nog niet. Juffrouw controleerde mij wel. Ze ging dan met de vinger over de plint om te zien of het goed was. Verder werd iedere morgen het karnhuis en de keuken geschrobd en gedweild. Vooral 's winters was dat een zeer koud karweitje. Onder het huis waren drie grote kelders die eens per drie weken werden geschrobd en gedweild. In de kelders stonden vaten met kool en snijbonen die wij hadden 'ingezet'. Er was in huis een hele lange gang, die eens per week werd geschrobd en gedweild. De lange looper werd buiten geklopt en deze ging er pas de volgende dag als de gang goed droog was weer in. Als het werk in huis was gebeurd gingen juffrouw Mulder en ik in de tuin aan de slag. Soms ging de boer zelf ook mee. Je moest dan poten, schoffelen en wieden. In de bonentijd was het altijd druk met plukken, 'struupm' en 'inzetten'. Ik heb heel veel van juffrouw Mulder geleerd en daar ben ik nu nog dankbaar voor. Zij leerde je alles.

Er was heel wat te poetsen, zoals koperen potten, ketels en kommen en in de keuken was een pomp met twee koperen kranen voor drinkwater. Het regenwater liep in een regenbak en werd van hieruit in de keuken opgepompt. Buiten was ook een koperen pomp met grondwater voor het schrobben, dweilen en spoelen. Deze pomp moest na het

poetsen worden afgespoeld met azijn en zout. In de winter moest je oppassen dat het water erin niet bevroor. Ik moest 's avonds eerst een emmer water pompen en daarna met een haak het hart omhoog halen zodat het water eruit liep. De volgende ochtend moest de pomp weer 'aan loop mokt worn' door met één hand te pompen en met de andere het water uit de emmer boven in de pomp te laten lopen. Dat was rotwerk. Bij deze pomp lag buiten een 'post' (houten balk) waarop de emmers en de melkbussen werden geboend. In de herfst en 's winters was dat koud werk. Door de wind en de vorst had ik kloven in mijn handen en dat deed erg veel pijn, soms kon ik er bijna niet mee schuren, zo zeer deed dat. Juffrouw zei dan: 'Vanavond maar weer insmeren met glycerine en kamferspiritus'. Dat deed ik dan, maar dat was ook pijnlijk. In de oogsttijd kregen de arbeiders 's middags op het land stambonen met spek. De pan met eten ging 'mit het tussen baaide menn' met de lege wagen naar het land. Er waren zo'n zeven arbeiders waaronder: ,Ol' Evert Teisman, Dijkema, Harm Teisman, Piet Vegter, Berend Prins en Geert Postema. Ik had geen hekel aan het werk. Ik wist niet anders, het hoorde zo. Ik was in dienst gekomen en moest dat werk doen. Ik heb wel eens ruzie gehad met juffrouw. Het was haar wel eens niet naar de zin en mij ook wel eens niet, maar wij bleven niet boos op elkaar. Er was ook zoveel te doen. Ik had het er erg goed. Met sinterklaas kreeg ik altijd een cadeautje, nou de meeste dienstmeisjes kregen dat niet in die tijd. Eens heb ik een gouden ringetje gehad, die draag ik nu al zeventig jaar, kijk maar! Als het 's zomers warm was moest de melk twee keer per dag bij de weg, 's middags ook zodat ze niet zuur werd. Bij onweer moest ik direct in huis komen en het vee laten lopen. De koeien werden op de singel gemolken. In de herfst lagen ze soms achter in het land. Om vijf uur 's morgens was het nog pikdonker en soms mistig en dan liep ik daar met mijn 'schienvat mit n keerske d'r ien' en mijn regenhoedje op. Ik was nog maar veertien. Het stormde en het regende op de polder 'sums zo bot'. Ik deed mijn wollen schort dan over mijn melkersschort en daarover een 'ommejazn keerlsjak'. Maar soms kon ik de koeien in de duisternis bijna niet vinden. Ik nam altijd een paar koekjes mee en dan liepen ze wel achter mij aan naar de singel. Omstreeks 12 november gingen de koeien op stal. Dan begonnen wij om half acht met werken. Ik moest meestal zo'n zeven koeien melken. Soms ging het wel eens mis als er een onwillige agressieve vaars bij was die voor het eerst werd gemolken. Die moest nog wennen aan het melken. De emmer werd tussen je benen weggeschopt. Ik ben wel eens goed bang geweest. Soms probeerde de boer het zelf, maar het lukte hem ook niet. In de winter was ik om vijf uur klaar met het melken maar dan moesten nog wel de emmers en de teems weer schoon. Je mocht blij zijn als om zes uur alles aan de kant was. Je was dan vrij en mocht doen wat je zelf wilde. Ik ging vaak breien en juffrouw heeft mij geleerd 'hou ik lapm ien 't goud zetn mos'. Als wij een kapotte schort hadden, moest er een lap in worden gezet. Dat leerde zij mij allemaal. De knecht zat 's winters ook in de keuken en die moest voor het slapen gaan eerst nog de dieren een bos hooi geven. Ik moest hem in het donker dan bijlichten met een 'schienvat'. In de kamers waren gaslampen op carbid. Achter het huis was een hok en daarin stond een carbidpot, die 's avonds voor het naar bed gaan door de boer werd dicht gedraaid.

's Maandags was het wasdag. Het wasgoed ging in een grote koperen ketel, die in de stookhut aan een haak boven het vuur kwam te hangen. Je moest goed opletten dat het vuur niet uitging want er werd gestookt met 'schinzn' (houten takkebossen). De was moest koken en je moest steeds roeren zodat alles heet werd. Daarna ging het goed in een houten wasmachine en werd met een handslinger rondgedraaid. Op de bleek werd alles uitgespreid en 's avonds ging de hele was opnieuw in het zeepsop. Dinsdagochtend werd

de procedure van maandag herhaald en dan ging de was na het bleken in schoon water. 's Woensdags werd al het goed flink gespoeld en te drogen gehangen. Dat ging vroeger dus wel anders dan tegenwoordig! Twee keer per jaar kregen wij loon, het eerste jaar kreeg ik twee keer tachtig gulden. De boer zei: 'doe most 't er flink van spoarn wicht, breng 't mor noar nutsspoarbaank' en dat deed ik ook. Ik wilde wel graag jaarlijks iets meer verdienen. Ik ben zes jaar bij Mulder geweest maar het laatste jaar zei juffrouw: 'Rika, je kunt wel blijven maar ik geef je niet meer dan 280 gulden. Er komt ainmoal ain ho aan!' Ik was toen twintig. Met vrijweek gingen moeke en ik naar de stad om nieuwe kleren te kopen. In het dorp waren ook wel winkels, maar als je naar de stad ging had je het idee dat je echt uit was. Er was daar dan ook kermis; trouwens met de Warffumer kermis was het ook feest. Daar ging ik altijd heen en dan werd er niet op een dubbeltje gekeken. Wij hadden dan veel pret met elkaar en ik kwam om vier uur 's ochtends terug op de boerderij. Het was reeds licht als ik thuiskwam en ik liep dan gelijk door om te melken. De boer merkte natuurlijk niet dat ik zo laat was.

Ik sliep in de meidenkamer op een stromatras. Als ik mij helemaal wilde wassen deed ik het daar. Dat gebeurde zo eens in de veertien dagen. Ik mocht dan warm water uit de keuken halen. De kookkachel werd met turf gestookt en 's avonds laat legde ik een gloeiende turf in de asla met wat as erover. Deze werd de volgende ochtend als hij nog gloeide gebruikt om het vuur weer aan te maken.

Wij hadden verder nooit vrij, tijd om uit te gaan was er niet. David van Dijk werd op een gegeven ogenblik knecht bij boer Mulder. Wij zaten dan samen 's avonds in de keuken en ik moest hem 's avonds bijlichten bij het voeren van de beesten. Zo is het gekomen dat ik 'mit Doavid van Diek onder latn koomn bin', zegt Rika van Dijk-Tromp. Jan Pater dankt haar hartelijk voor haar prachtig realistisch verhaal, bedankt Rika! Jan S. Pater.

Ook verschenen in: Historische kring voor noordelijke Hunsingo halfjaarlijksbericht no. 27, sep. 2003. Aantekeningen:

1. 't Honnust is de naam van een aantal arbeiderswoningen aan de westkant van Warffum in de Westervalge.
2. C.D. Bekema Sijpkens was landbouwer op Bekemaheerd tussen Warffum en Breede. Zie ook het boek Boerderijen op het Hogeland 2002. nr. 37.
3. Zeuven hoeskes is een rijtje arbeiderswoningen aan de noordkant van de weg van Warffum naar Den Andel, dicht aan het perceel land dat "Witrokken" wordt genoemd.
4. Bakker Huisman had zijn zaak in de bakkerij Hoofdstraat 32 tegenover de Gereformeerde kerk.
5. T. Musschenga woonde in de Zuiderhorn op de boerderij Vredehoeve. Boerderijen op het Hogeland nr. 27.
6. De boerderij van Grashuis ligt in de Zuiderhorn, nu Kloosterdwarsweg no. 1. Boerderijen op het Hogeland nr. 23.
7. De smederij van Oudman, Pastorieweg 22, stond naast en ten noorden van de Nederl. Hervormde pastorie.
8. Bodenbesteedster Jantje Klaverdijk woonde in het huis Noorderkerkpad 15.
9. Landbouwer Mulder woonde op Zeeburg, Noordpolder 4. Boerderijen op het Hogeland nr. 54.
10. L. van Bergen was landbouwer op Nieuw Lotven in de Noordpolder onder Den Andel. Boerderijen op het Hogeland nr. 66.

Jan Toonstra.

Naschrift

De hoofdpersoon in het verhaal van Jan Pater is mevrouw Henderika van Dijk-Tromp. Ze is geboren op 7 september 1911 in een nu verdwenen woning "ien 't Honnust", later genummerd Westervalge 17 te Warffum, als dochter van IJsbrand Tromp en Hiltje Wegman. Na het doorlopen van de lagere school werd ze dienstbode. Op 25 mei 1935 trouwde ze met David van Dijk (* 20-11-1909 en † 31-10-1975), van beroep landarbeider. Ze betrokken toen hun eigen nieuw gebouwde woning aan de westzijde van de weg naar Den Andel, Westervalge 51. Ze kregen twee dochters. Thans verblijft mevr. Van Dijk, na nog enkele jaren in een seniorenwoning te hebben gewoond, in het verzorgingstehuis Warfheem. Ze is nog redelijk gezond, mag graag even praten en maakt bij goed weer nog dagelijks een wandeling langs het Smeltenspad. Jan Toonstra.

Zeeburg Noordpolder 4